

СЛОВО ПРОСВІТИ

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК

33 (410), 16—22 серпня 2007

Фото Олександра Литвиненка

ПРО НАЙГОЛОВНІШЕ

Багато відповідей на це запитання. Відсутність незалежності робить як окремих представників нації, так і саму націю безперспективними. З наступальним асимілятивним процесом, з поглинанням сильнішими слабших, вимиванням ресурсів країни і її культурно-духовних здобутків, а також нівеляцією, знеосібленням окремого індивіда! За позбавленням незалежності слідом ідуть жорстокі розправи з племенами і народами, які вражають по сей день. Скажімо, завойовник Дарій І після підкорення чергової держави катував її правителя: виривав язика, відрізає носа й вуха, садив на палю — і про це розповідав своїм хронографам, які увічнювали ці розправи у камені. Десять держав завойовано ним, десять закатовано вождів, десять страхів на потімні часи залишено... Збігли віки. Від Дарія та його вселенської імперії залишилося грецьке прізвисько Незаконний. Загубилися у бганах історії постаті й імена впокорених та їх народів...

Той, хто розраховує на саморозвиток історії та її справедливості, хай вивчає давні часи. Своє боронити треба щодень. Задля цього, власне, формувалися європейські держави, де національні пріоритети були визначальними, а етнічна цілісність — передумовою існування цих держав. Саме тому такою очікуваною була з'ява, а згодом — формування Української держави. Звісно ж, це величезний подарунок долі — жити в часи, коли твій народ стає незалежним, може будувати власну державу. Але ані проголошення Акту незалежності, ані результати референдуму 1991 р., ані прийняття Основного Закону ще не привід впасти в ейфорію. Особисто в мене завжди було передчуття, що головна дія все ще попереду. Справді, Україна, перефразовуючи маркіза де Кюстена (популярний французький письменник XIX сторіччя), нагадує каталог найменувань на тему незалежності. Можу погодитися з тими, хто висловлює безліч претензій і до війська, яке має бути запорукою незалежності, і до митників, які постійно дискредитують державу, і до тих урядовців і службовців, які ігнорують державне українське слово...

Безперечно, мають підстави нарікання громадян на владців, які не працюють на Україну, перетворивши кар'єру держслужбовця у спосіб наживи. У мене теж виникають запитання, чому в державних коридорах службовці подратовано реагують на україн-

ЩО ТАКЕ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ?

Напередодні дня Незалежності ми започатковуємо серію розмов з головою ВУТ "Просвіта", шеф-редактором нашого тижневика, депутатом ВР чотирьох скликань, лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка, відомим поетом і громадським діячем Павлом МОВЧАНОМ про найголовніші політичні й суспільні теми нашого сьогодення та національного буття.

ську мову. Чому в незалежній Україні українці позбавлені можливості задовольняти свої культурні потреби? Чому ще й сьогодні українська історія вирізується під московські лекала, чому зник національний кінематограф, чому не наш інформаційний простір — ні пісні, ні слова? Чому мільйони українців залишають свою батьківщину в пошуках роботи, чому генофонд нації — жінки — продаються на невільничих секс-ринках? Чому в столиці України раптом забороняють продаж символіки на Майдані Незалежності? Таких запитань безліч, і вони стосуються не лише культурно-інформаційної сфери, а, передовсім, економічної. Чому власниками українських земель стають громадяни інших держав? Чому, зрештою, в Україні українці є найупослідженішими? Натомість — чому група людей вимагає від партії урядової коаліції "сприяти формуванню української нації як єдиного мультикультурного співтовариства вільних громадян"?

Зрозуміла річ, що всі ці проблеми виникли не впродовж двох останніх років. Інколи мені здається, що має рацію мій колега, депутат III скликання Євген Жеребецький, коли говорить, що діє добре розроблений план модернізації російської імперії з відповідними переакцентовками в самій Росії на національному елементі — на великоросах, аби усунути з політичного поля вчорашніх інтернаціоналістів з України, Закавказзя тощо. Але, в такому разі, можна подумати, що ми всі сліпці, маловартісні свідки, неспроможні впливати на перебіг історичних подій. У такому разі історія постає детермінованою, заданою. Але це суперечить логіці розвитку нації. І, ясно, виникає законно мірне друге запитання: чому саме цей сценарій і ким накинута нам?

Невже дух наживи переважив навіть почуття самозбереження? Адже Україна, в якій ми вшнадцяте відзначимо роковини незалежності, не відповідає тим, як тепер кажуть, проектам, з якими виступали Шевченко, Леся Українка, Іван Франко — аж до О. Ольжича й О. Теліги, В. Липин-

ського, генерала Чупринки, Л. Лук'яненка й В. Стуса. Тож чи та це Україна? Чи живемо ми в іхній Україні? Зрозуміло, що ні. І такою вона не має перспективи, бо, якщо ці засади втрачаються, переформатовуються, то це квазідержава, у якій нема цементуючих начал. Відомо, чому це так: після тривалого періоду терору, винародовлення, геноциду. Але ж нація вистояла, зберегла всі цінності, зберегла надію, має ресурси, в тому числі й духовні! Можливо, глобалізаційні процеси, де золотий мільярдник окреслений як головний гравець, не потребують нашої присутності? Чи нам і справді бракує консорціуму пасіонарних особистостей, які б являли приклад безкорисливого служіння нації? І чи можлива їхня з'ява на авансцені політичного життя? І чи їх поява не супроводжуватиметься лементом на весь світ "про появу націоналістів-терористів", як це відбувалося з шотландськими та ірландськими патріотами у Британії чи так званими "сепаратистами-басками"? І чи можливе накопичення критичної маси з лона національного елементу, який спроможеться поставити все на свої місця? Одним словом, чи можливий Рух-2 — український національний рух за відродження й становлення незалежної України?

— Ви, Павле Михайловичу, поставили вже стільки питань, що варто дати на них відповіді... Тож — чи можливий Український Прорив?

— Переконалий, що так. Що в нас не атрофоване почуття національного самозбереження. І я бачу серед молодих достатньо рішучих, гарячих і, водночас, розважливих, які спроможні дати належні імпульси українській нації, забезпечивши реально її незалежність. Часи імітацій та спекуляцій минають. Все стає на свої місця. Уже наступні вибори відбудуться з новими персоналіями і радикальними українськими програмами, коли Український Прорив може стати реальністю.

Далі буде.

Кор. "СП"

СОЛОВЕЦЬКА УКРАЇНА

4-5

ЛЕСИНЕ НЕЧИМНЕ

9

СКІЛЬКИ ВАЖИТЬ КІЛОГРАМ?

12-13

СПАСИ СЕРПНЕВІ

14-15

Добровільні пожертви

"На Кобзареву Церкву":

МБФ "Українська Родина"

Р/р № 26045200145101

в Подільській філії АКБ "Київ",

МФО 320401 ЗКПО 21709106

РЕПРЕСІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАСАДЖЕННЯ ТОТАЛІТАР- НОГО РЕЖИМУ

Після початку Другої світової війни і включення до складу СРСР Західної України воєнну поразку Франції радянське керівництво сприйняло як сприятливу зміну загальної ситуації в Європі та вдалий момент для ультиматуму Румунії — союзниці Франції щодо повернення Бессарабії та північної частини Буковини. З цих міркувань 26 червня 1940 року Румунія отримала ноту з вимогою, в якій зазначалося: “Уряд СРСР вважає, що питання про повернення Бессарабії органічно пов’язане з питанням про передачу Радянському Союзові тієї частини Буковини, населення якої у своїй величезній більшості зв’язане з Радянською Україною як спільністю історичної долі, так і спільністю мови і національного складу”. А вже 28 червня 1940 року в Бессарабію та Північну Буковину вступила Червона Армія.

Хоч більшість населення західноукраїнських земель позитивно сприйняла прихід радянської влади на її терени, вважаючи, що відбулося возз’єднання з Великою Україною, якого воно прагнуло протягом століть, натомість місцева інтелігенція до цього факту поставилася неоднозначно: від повного несприйняття до палкої підтримки. Тому прихід і становлення радянської влади на Буковині принесли не тільки радість возз’єднання (приєднання?), а й чимало страждань і поневірянь для багатьох тисяч буковинців і, особливо, інтелігенції.

З перших днів більшовицький режим розпочав “радянізацію” Північної Буковини та Бессарабії. У дні, коли буковинці знайомилися з системою “соціалістичної демократії” в дії, в області наприкінці січня 1941 р. було створено і перший колгосп — у Ленківцях Кельменецького району. А навесні в області вже діяло 62 колгоспи, що об’єднали 4476 господарств із земельною площею 15379 га. Проте селянство краю недовго раділо землі, переданій йому новою владою, оскільки швидко зрозуміло, що за допомогою колгоспів держава фактично забирала землю і в такий спосіб нав’язувала селянам нове кріпацтво. Люди швидко усвідомили, що їх ошукано, і пасивно опиралися створенню колгоспів.

Недовгою була й радість з приводу того, що українська мова отримала права, яких була позбавлена румунською королівською адміністрацією. Хоч мову переважної більшості населення краю було запроваджено і в державних установах, і в освіті аж до вищої, а також у багатьох інших галузях життя, водночас місцевим українським виданням було нанесено непоправної шкоди. Нова влада відразу заборонила українську газету “Час”. З бібліотек почали вилучати ті твори української літератури, які було визнано “буржуазно-націоналістичними”. У Чернівцях закрито Український Народний Дім — важливий осередок української культури. Система освіти, друковане слово, заклади культури — все передавалося під жорсткий контроль Компартії — єдиної політичної партії, дозволеної в СРСР. Під її контролем перебували створені новою владою газети — “Радянська Буковина”, що почала виходити з 30 червня 1940 р., “Комсомолец Буковини”, який виходив із 3 липня того ж року. З лютого до липня 1941 р. у Чернівцях молдавською мовою видавалися газета “Адеверул болшевик” (“Більшовицька правда”).

З приходом “червонозоряних визволителів” на Буковині дедалі частіше можна було почути російську мову: край насичувався радянськими військами, сюди також переселили службовців зі зрусифі-

КОЖЕН ДРУГИЙ БУВ ЗВИНУВАЧЕНИЙ, КОЖЕН ДЕСЯТИЙ — РОЗСТРІЛЯНИЙ АБО ДЕПОРТОВАНИЙ

кованих східних міст України, а також із російських областей.

У своїх дослідженнях кандидат історичних наук, доцент ЧНУ ім. Юрія Федьковича Василь Холодницький зазначив: “Нова влада багато сили та енергії спрямовувала на виявлення “ворогів” трудового народу, приборкання незадоволених, використовуючи чималий арсенал репресивних заходів. Початок репресіям (хоча не з такою інтенсивністю, але в значній кількості) було покладено з перших днів становлення більшовицького режиму в краї”. Про це свідчить низка документів з архівів України, зокрема, у спецдонесенні начальника УНКВС по Чернівецькій області Мартинова Народному комісару внутрішніх справ УРСР, комісару держбезпеки 3-го рангу Серову від 4 грудня 1940 р., де зазначалося: “Направляю список на 2057 осіб на виселення з Чернівецької області... Виявлення зазначеного контингенту продовжуємо. Додаток: список на 205 аркушах”. У цьому списку були колишні комерсанти, власники будинків, державні чиновники, фабриканти, поліцаї, поміщики, білогвардійці й навіть повії. Про те, що їх було репресовано ще 1940 р., свідчить наступний документ, адресований керівнику 1-го спецвідділу УВС виконкомом Чернівецької області згідно з постановою РНК СРСР від 2 березня 1940 р.: “...для постійного зберігання і використання в оперативно-довідковій роботі...” Отже, списки осіб, виселених 1940 року з території області, поверталися до Чернівців. Порівняння супровідних до них свідчить, що йдеться про одні й ті самі списки і, що в 1940 р. справді виселено з області 2057 осіб”. Тож, як свідчать документи, не минуло й місяця від приходу “червонозоряних визволителів” на Буковину, як у регіоні почалися репресії, що дає підстави стверджувати: становлення нової політичної системи супроводжувалося жорстокими нищенням звичного, традиційного способу життя і запровадженням чужих для буковинців стосунків між людьми.

МАЙЖЕ 50 ТИСЯЧ БУКОВИНЦІВ ПОКИНУЛИ РІДНУ ЗЕМЛЮ

На думку Василя Холодницького, ведучи мову про проблеми переселень, депортації населення краю, слід мати на увазі й те, що подібні акції здійснювалися і за національною, і за соціально-політичною ознакою. І в цьому контексті проблема майже 45-тисячного німецькомовного населення Північної Буковини посідала одне з найпомітніших місць. Тому не випадково в Москві вже з перших днів приходу радянської влади на терени краю вирішувалася доля буковинських німців.

23 липня 1940 р. у Москві відбулися переговори між СРСР і Німеччиною, які завершилися 5 вересня цього ж року підписанням угоди про евакуацію осіб німецької національності з території Бессарабії та Північної Буковини. Цього ж дня було підписано два протоколи, які доповнювали своїм змістом підписану угоду. Згідно з цими документами, з другої половини вересня і до середини листопада

1940 р. повинно відбутися добровільне переселення буковинських німців та осіб німецького походження. Будь-які відкриті вияви протесту проти сваволі властей були неможливими в умовах державного терору, що панував у краї. Тому дедалі більше людей намагалося емігрувати.

Але легальний шлях до виїзду за кордон залишився один: через репатріаційну комісію, яка вже 1940 року почала роботу в Чернівцях і організовувала репатріацію етнічних німців до Німеччини. Комісія репатріювала майже 45 тис. німців та представників інших національностей, які записувалися німцями. Разом із ними виїхало майже 4 тисячі українців, переважно інтелігенція та священники. А румунське населення краю, позбавлене, на відміну від німців, легальних можливостей еміграції, намагалося здійснити декілька спроб масового переходу кордону з Румунією. Неозброєні люди, виставивши у передні шеренги священників та малих дітей з іконами, спробували перейти на румунський бік. Але їх зустрічали кулеметними чергами радянські прикордонники. Сотні мирних людей загинули під час цих безуспішних спроб прориву в районі Порубного та на деяких інших ділянках державного кордону.

ЗА НЕОБЕРЕЖНО СКАЗАНЕ СЛОВО АБО ЖАРТ МОЖНА БУЛО ЗНИКНУТИ НАЗАВЖДИ

Становлення радянської влади в краї супроводжувалося також масовими репресіями населення за соціальною ознакою або так званим соціально-класовим походженням. При цьому належність до тієї чи іншої нації не відігравала жодної ролі, а в окремих випадках беззахисними були навіть особи німецької національності. Водночас репресіям піддавалися колишні службовці румунських структур, власники підприємств, банків, житлового фонду, культурно-громадські об’єднань, товариств та політичних організацій. За станом на 1 березня 1941 року, тобто за 20 днів до першого етапу депортації, з території західних областей України було вислано до Уралу та до Сибіру, або, як писалося в звіті Наркома НКВС, “відправлено на нове місце проживання” 106092 чоловік (19204 сім’ї). Залишено тимчасово через хворобу 1651 чоловік. Були відсутніми на час про-

ведення виселення 2659 чоловік, сховалося 803 особи, зуміли втекти і сховатися 63 місцеві жителі. А всього з територій, отриманих СРСР за пактом Молотова-Ріббентропа, до Сибіру й на Урал вивезли 475,7 тисячі українців.

Як засвідчують документи, наведені у працях буковинського історика В. Холодницького, “у казематах НКВС можна було опинитися, а отже, зникнути назавжди не тільки за свої політичні погляди чи за соціальним станом, й за необережно сказане слово або жарт, некоректно поставлене запитання тощо. Жорстоких переслідувань зазнали також члени ОУН, що нелегально існували на теренах краю. Чимало її керівного складу репресовано і розстріляно. Більшість політичних в’язнів засуджено до різних термінів ув’язнення за вироками, винесеними Особливою нарадою при НКВС СРСР.

Гірша доля спіткала політичних в’язнів, яких до початку війни не встигли вивести з території області. Історичні джерела називають 222 особи, яких спільно розстріляли в Чернівцях за вказівкою Управління НКДБ”.

МАСОВИЙ ТЕРОР ЯК МЕТОД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Становлення радянської влади в краї проходило шляхом жорстокого насилля і тортуру щодо місцевого населення. Репресували всіх, хто бодай чимось заявив про негативне ставлення до нового режиму. Або просто не вписувався в рамки того суспільства, яке насаджували більшовики. У результаті десятки тисяч буковинців змушені були емігрувати чи тікати з рідного краю. Інших вивезли у східні та північні райони СРСР до радянських концентраційних таборів та на спецпоселення як “ворогів” трудового народу. Багатьох розстріляли в червні—липні 1941 р., інші знайшли свій трагічний кінець на полях боїв на різних фронтах Другої світової війни.

Після репресій проти місцевої інтелігенції в Чернівецьку область було направлено декілька тисяч радянських учителів, лікарів, інженерів. Учителі зі сходу створювали у школах піонерські загони та агітували піонерів доносити на власних батьків за прикладом радянського “піонера-героя” Павлика Морозова. Водночас у краї розгортається широкомасштабна атеїстична кампанія. Нова влада ліквідувала Буковинську митрополію, а православних віруючих було передано під

зверхність Руської (насправді Російської) Православної Церкви.

Впровадження нової комуністичної моралі викликало спротив і протест населення, з одного боку, і жорстокі репресії влади — з іншого.

Доктор історичних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича **Тамара Марусик** вважає:

— Політичне і соціально-економічне життя у західному регіоні України істотно відрізнялося від загальносоюзних стандартів. Не натрапляючи на масовий опір у східних регіонах, уже радянізованих у 20—30-ті рр., державний терор залишив там менше жертв, особливо серед інтелігенції, ніж у західноукраїнських областях, оскільки суспільство тут опиралося соціалістичним перетворенням. І цілком зрозуміло, що влада на це відповіла масовим терором. Власне, масовий терор як метод державного управління здійснювався в Радянському Союзі всюди аж до смерті Сталіна. А репресії за комуністів були інструментом насадження тоталітарного режиму.

— **Цим пояснюється й така жорстокість терору на заході України?**

— Особлива жорстокість державного терору на заході України пояснювалася тим, що тут активно діяли національно-патріотичні сили, які чинили опір тоталітарному режиму: ОУН і УПА. Практично кожен другий представник західноукраїнської інтелігенції був звинувачений у членстві або сприянні ОУН, а кожний десятий житель Західної України був розстріляний або депортований, що викликало невдоволення і сприяло опір західноукраїнської інтелігенції. А це означало початок цілеспрямованої боротьби з українськими буржуазними націоналістами та з прихильниками історичної школи Михайла Грушевського: переслідували науковців і провідних представників літературно-мистецької еліти. І це не випадково. Відомо, що Сталін заявив: йому наразі потрібно вирішити національне питання в Україні й він це здійснить, “знищивши тулуб і голову нації”. Цим “тулубом” в Україні було селянство, яке він намагався знищити голодоморами, а “голову” — інтелігенцію — масовими репресіями. Лише за рік радянської влади з Буковини було депортовано 10 тисяч осіб.

Підготувала
Марія ВИШНЕВСЬКА

СОЛОВЕЦЬКА УКРАЇНА

Цьогоріч виповнюється 70 років від початку розстрілів соловецьких в'язнів, серед яких було чимало відомих українців. Це річниця трагедії, що стала у самий розпал "єжовщини", яка забрала життя людей, чиї імена були знаковими для українського відродження.

Юрій ШАПОВАЛ,
доктор історичних наук, професор

ІСТОРІЯ ПИТАННЯ

Сучасники називали соловецьку каторгу "Радянським Союзом у мініатюрі". Це насправді було так не тільки з огляду на те, що на Соловках були представлені всі нації й народності тодішнього СРСР, уся його географія — "от Москвы до самых до окраин" — а й з огляду на те, що ситуація на острові повною мірою відбивала поточну ситуацію в країні: інтенсивність здійснюваних репресій миттєво позначалась на кількості в'язнів і на ставленні до них.

"Соловецький лагерь особого назначения", "Северные лагеря особого назначения" (СЛОН), "Соловецкая тюрьма особого назначения Главного управления государственной безопасности НКВД СССР" (СТОН) — навіть самі ці назви, що змінювались упродовж 1923—1939 років, відбивають значення Соловків для комуністичного режиму.

З Соловками, власне, пов'язаний "день народження" табірної системи в СРСР. Постановою Ради Народних Комісарів СРСР 13 жовтня 1923 року було створено Соловецький табір особливого призначення з двома пересильно-розподільчими пунктами в Архангельську та Кемі. Управління табором було покладено на ОГПУ СРСР. 2 листопада 1939 року з'явився наказ НКВД СРСР № 001335 "Про закриття в'язниці ГУГБ на острові Соловки".

Ці дві дати і є хронологічними рамками існування СЛОНу/СТОну. Для комуністичного режиму створення і підтримання цього грандіозного комбінату смерті протягом майже 16 років не було випадковістю чи даниною російській традиції. Це була нагальна потреба, одна з "підсистем страху", завдяки якій могла функціонувати вся система, створена більшовиками на руїнах Російської імперії.

"Соловецькі табори — країна мук і відчаю. Переважну більшість із тих, хто туди потрапляв, чекала загибель. У запліснявілих мурах монастиря, де колись ченці кадили фіміам покори Всевишньому, тепер фабрикували романтичну брехню про любов-ненависть і царство Боже на землі", — так писав один із сучасників про Соловки.

Мешканці цієї "країни мук і відчаю" працювали на лісозаготівлях, прокладали залізничні колії, будували сумновідомий Біломорсько-Балтійський канал, який забрав життя близько 100 тис. "зеків" і в підсумку не сподобався Сталіну ("узокват").

Не було в СРСР такої соціальної категорії, представники якої не опинялися б на Соловках. Це було справжнє єднання всіх трудящих — робітників, селян і, зрозуміло, інтелігенції, яку називали тоді "трудовим прошарком". Не забували і про релігійних діячів. За відомостями самих репресивних органів, у 1923—1924 роках було заарештовано 2 469 священиків, а у 1931—1932 роках — 19 812. Чимало з них опинилось саме на Соловках.

Значний відсоток в'язнів завжди становили українці. "Українізація" Соловків розпочалась ще на початку XVIII століття, а найвизначнішим в'язнем за часів Катерини II був останній кошовий отаман Запорізької Січі Петро Калнишевський, який пробув тут у кам'яному мішку 25 років і ще 9 — в окремішній камері. Після цього він уже сам не захотів їхати з острова і помер тут у віці 112 років.

Однак комуністичні концтабори фактично вже нікому не давали шансу на таке довголіття. Учасники всіх соловецьких зеківських потоків — спочатку діячі Української Народної Республіки, вояки та отамани численних повстанських загонів, згодом — незадоволені рабським становищем робітники, доведені до відчаю колгоспним "раєм" селяни, зацьковане духовенство, потім "специ", тобто представники старої інтелігенції, яких оголосили "шкідниками" й "націоналістами" і, нарешті, ті, на кого влада ще вчора спиралась і кого використовувала, а сьогодні оголосила "ворогами народу", тобто комуністичні партійні й державні діячі, а також діячі Компартії Західної України (яких, до речі, на Соловках було надзвичайно багато), підрадянські письменники, науковці, митці — всі вони (за невеликим винятком) були приречені на знищення вже самим фактом перебування на Соловках.

"СКЛАД ЗЛОЧИНУ"

В історіографії, в тому числі й у західній, неодноразово висловлювалась думка про те, що Україна ще до "єжовщини" і навіть до сумовідомої постишевської "чистки" 1933 року стала об'єктом репресивних заходів центру. Про це, зокрема, писав у книжці "Kleine Geschichte der Ukraine" професор Андреас Капелер: "Не було випадковістю те, що це трапилось раніше, ніж із більшістю інших національностей. Стратегічне й господарське значення регіону, тісне переплетення української нації з російською і велика чисельність українців дозволили Україні, як і в період царату, виявитись особливо чутливою областю, яку прагнули тісніше зв'язати з центром, ніж периферійні райони".

І хоч я особисто не є прибічником історичних літаній на тему "пріоритету" українських неприємностей над неприємностями, породженими комунізмом для інших народів, слід визнати, що цитовані слова німецького історика підтверджують архівні джерела.

Можна лише додати, що агресивна поведінка тодішнього московського Кремля диктувалася не лише стратегічним положенням України, а й тим опором сталінському режимові (відвертим чи прихованим), який виявляли укра-

їнці, в тому числі ті, хто належав до партійно-державної бюрократії. На жаль, ця тема дотепер не розроблена, а тут є над чим поміркувати.

У зв'язку з цим звертає на себе увагу документ, автором якого є Петро Солодуб, який у минулому працював керуючим справами Раднаркому УСРР, а перед арештом очолював Сектор перспективного планування у союзному Наркоматі важкої промисловості. У квітні 1934 року в заяві (надзвичайно великій за обсягом і цікавій за змістом) до Колегії ОГПУ він, згадавши про початок 20-х років, відверто написав: "У державному будівництві проходили два процеси на Україні. З одного боку, група колишніх боротбистів, а частково Раковський, Скрипник, Затонський, я та інші прагнули до розвитку української державності як економічно незалежного організму. З іншого боку, центр, підкоряючись необхідності планомірної організації виробництва і розподілу, йшов по лінії централізованого користування економічними ресурсами України".

Цей невеличкий уривок із документа варто порівняти з матеріалами справ на таких діячів, як П. Любченко, В. Чубар, О. Шумський та багато інших, у яких збереглися свідчення, як саме, в який спосіб вони прагнули, бодай частково, обстоювати права України, навіть у рамках декоративної комуністичної форми її державності.

Цікаві свідчення належать іншим соловецьким в'язням. Наприклад, на думку Ю. Самборського, який свого часу був працівником Постійного представництва України в Москві, вперше партійно-державне керівництво УСРР було обвинувано у "прагненні використати національну політику союзного уряду і партії у напрямку відмежування українських пролетарських мас від впливу російської культури і тим самим досягнення найшвидшої й повної українізації" ще всередині 20-х років. Однак тоді обійшлись м'якими формами покарання.

Іншою було ситуація кінця 1932 і початку 1933 року. Самборський свідчить, що у січні 1933 року йому довелося бути присутнім у Москві "у ЦКК на секретній доповіді представника ОГПУ. Предметом доповіді було секретне повідомлення про розкриття на Україні контрреволюційної організації й після цього

"Це прицільне перманентне полювання на тих, хто був потенційно небезпечним для режиму".

Напис в одному з соловецьких бараків. Орієнтовно — початок 1920-х років

арешти близько 2 тисяч осіб, у тому числі близько 1000 куркулів, які повернулись з місця заслання". Виходячи з наради, Самборський висловив здивування, що "арешт охопив таку кількість осіб, а йому про це нічого не відомо, а відтак не відомо також і Скрипникові, з яким він, як представник України у Москві, за культурно-просвітницькою лінією тісно зв'язаний і який безсумнівно повідомив би йому про такий визначний факт". Зустрівши того самого або наступного дня іншого відомого політичного діяча Михайла Полоза (працював представником уряду УСРР при Раднаркомі РСФРР, а потім наркомом фінансів УСРР), Самборський поділився з ним своїми враженнями від доповіді, й вони вирішили звернутись до М. Скрипника. Однак зробити це не вдалося, оскільки Самборського тієї ж ночі заарештували. 1933-го заарештували й М. Полоза.

Настав час розраховуватись за минуле, оскільки чимало політичних в'язнів раніше належало до інших партій і течій, а також за прагнення бодай у деталях спробувати "переграти" центральну владу. Саме тому репресивні акції до, а особливо після вбивства С.Кірова 1 грудня 1934 року зачепили не лише українських інтелектуалів, а й представників управлінського партійно-державного апарату. У грудні 1935 року один із в'язнів у розмові з таємним інформатором констатував посилення антиукраїнського курсу політики, "оскільки останнім часом почали прибувати етапами на Соловки українці".

Цю думку підтверджують інші джерела, що засвідчують: це прицільне перманентне полювання, яке, в свою чергу, стало наслідком організованого чекістами упро-

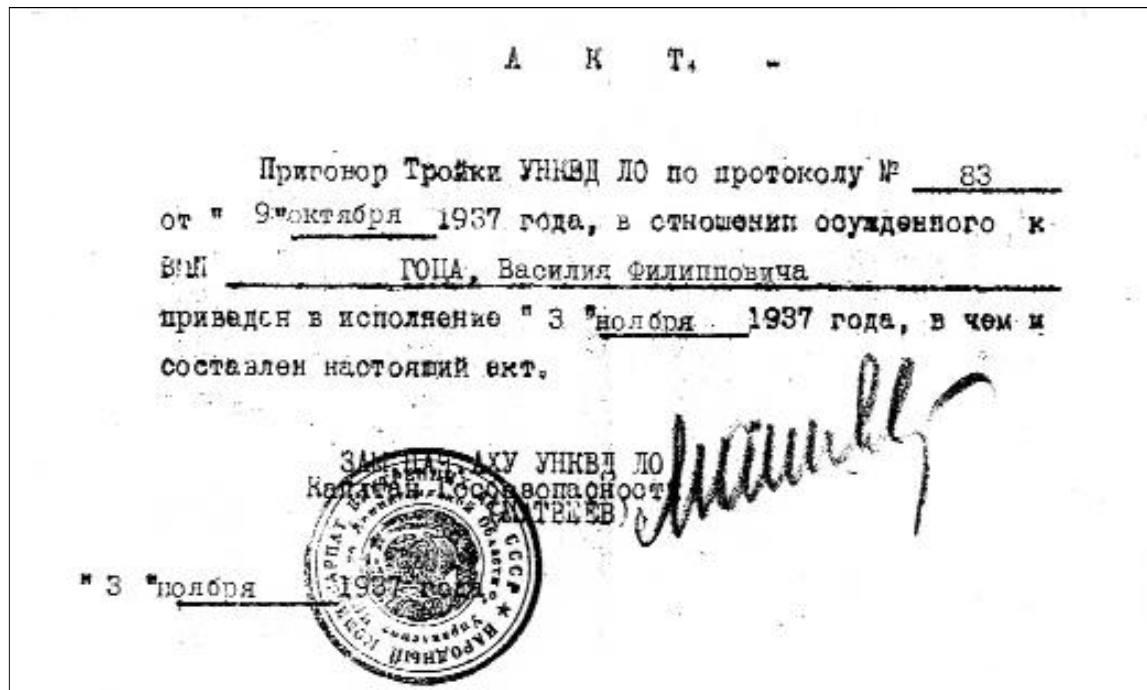
довж багатьох років стеження за тими, хто був потенційно небезпечним для режиму. Це підтверджується багатьма таємними документами, зокрема тими, які були створені для службового користування й сприяли інформаційній роботі комуністичної спецслужби. Прикладом є службовий об'їжник "Про український сепаратизм" із грифом "Цілком таємно. Передруку не підлягає. Зберігати нарівні з шифром під відповідальність начальника органа ГПУ", віддрукований кількістю 75 примірників. Він з'явився в самісінській розпал "українізації", у вересні 1926 року. Аналіз цього об'їжника (а це лише один із прикладів) засвідчує, що задовго до відкритого наступу на "українізацію" ГПУ розгорнуло власну контрукраїнізацію, ретельно готуючи компромат на тих, кого вважали ненадійними чи вороже настроєними. Знаючи це тепер, можна зрозуміти: вже з кінця 20-х років адресно працювала комуністична спецслужба, тому так швидко було проведено арешти найбільш відомих представників української інтелігенції, коли політичне керівництво дало санкцію.

Разом із тим, порівнюючи подібні документи з тими джерелами, що стали тепер доступними, вбачаєш закономірність, що поруч із Миколою Зеровим, Миколою Кулішем, Лесем Курбасом, Євгеном Плужником, Антоном Крушельницьким, Мирославом Ірчаном, Степаном Рудницьким, Михайлом Лозинським, Володимиром Чехівським, Сергієм Грушевським, Анатолієм Слісаренком, Григорієм Епіком, Павлом Філіповичем, Валерієм Підмогильним, Марком Вороном та іншими опинились комуністичні діячі — згаданий Петро Солодуб, а також Матвій Яворський, Михайло Полоз, Олександр Бадан-Яворенко, Мирон Косар-Заячківський, Василь Сірко, Юрій Озерський, Петро Дятлов, Петро Демчук та багато інших. У всіх цих різних за політичними і людськими характеристиками людей був спільний "склад злочину" — всіх їх звинуватили в "українській націоналістичній контрреволюції".

"ЄЖОВЩИНА" ПОЧИНАЄТЬСЯ

26 вересня 1936 року Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило рішення про звільнення Генріха Ягоди від обов'язків наркома внутрішніх справ СРСР і призначило на цю посаду Миколу Єжова, який залишався за сумісництвом секретарем ЦК ВКП(б) і Головою Комісії партійного контролю, з тим, щоб він "дев'ять десятих свого часу віддавав НКВД".

Фактично М. Єжов прийшов до НКВД з готовим планом репресивних дій, насамперед проти тих діячів, які могли скласти опозицію особисто Сталіну. Варто, наприклад, згадати хоча б те, як за часів "єжовщини" партійно-чекістському "тан-

Акт про розстріл одного із соловецьких в'язнів, підписаний капітаном Матвєєвим. 3 листопада 1937 року

“Чи кат покається? Чи снитись
Не буде вбитим правда-мста?”

Д. Павличко

ДЗВОНИ ПАМ'ЯТІ

дему” вдалося поєднати тих, кого було оголошено правими ухильниками, з “троцькістсько-зінов'ївським блоком”. Концепцію такого поєднання М. Єжов виклав у своїй ненадрукованій праці “Від фракційності до відкритої контрреволюції”, над якою він почав працювати 1935 року. Вже тоді він сформулював апіорні обвинувачення у терористичних прагненнях колишніх учасників опозиції. Сталін власноруч (на прохання Єжова) відредагував рукопис і висловив рекомендації, які було враховано. Фактично Єжов задумав працю, що могла б стати програмним документом для ліквідації всіх колишніх опозиціонерів та інакомисльців у країні.

Не випадково вже 12 жовтня 1936 року Л. Каганович у листі до Г. Орджонікідзе зазначав, що “у т. Єжова справи ідуть добре! Він міцно, по-сталінськи, взявся за справу. З бандитами, контрреволюціонерами, троцькістами розправимося по-більшовицьки. Також підлого дворушницького, провокаторського обману історія ще не знала і тому революційна розправа повинна бути відповідною”.

Та спочатку Єжову треба було розкритикувати свого попередника на посаді наркома внутрішніх справ Г. Ягоду. З усім розмахом це було зроблено на лютнево-березневному (1937 р.) Пленумі ЦК ВКП(б). У резолюції цього Пленуму містилися принципово важливі для подальшої долі багатьох політичних в'язнів положення. Зокрема, зазначалося: “Ще більш нестерпним є встановлений Наркомвнусправом СРСР тюремний режим стосовно засуджених, найбільш злісних ворогів Радянської влади — троцькістів, зінов'ївців, правих есерів та інших”.

Усі ці вороги народу, як правило, направлялись у так звані політлізлятори, що були підпорядковані Наркомвнусправу СРСР. Політлізлятори перебували в особливо сприятливих умовах і більше скидалися на примусові будинки відпочинку, ніж на тюрми”.

Тут варто нагадати, що в СРСР для ув'язнених фактично до 1930 року існував політичний режим, тобто режим, яким користувалися політв'язні. 1930 року його ліквідовано (Соловки були винятком, тут політрежим ще зберігався). Усі, хто вижив після цього, вважались ув'язненими за “контрреволюційні” злочини. Тепер Єжову здалося цього замало. Він вирішив зробити новий крок до посилення жорсткості, що для багатьох в'язнів означатиме, власне, крок до смерті. Саме з його ініціативи в СРСР повернулися до старої назви “тюрма” замість назви “лізлятор” (лізлятори особливого призначення, які існували з 1930 до 1937 року, було переіменовано на тюрми особливого призначення, а СЛОН 1936 року став СТОНОм). Єжов приділяв дуже великої уваги вдосконаленню структури НКВС і його підрозділів, зокрема тих, що займалися господарською діяльністю.

Соловецькі в'язні доволі швидко зрозуміли, що реально означають для них і поява у НКВС СРСР М. Єжова, і рішення лютнево-березневого (1937 р.) Пленуму ЦК ВКП(б), хоча передчуття майбутньої трагедії виникло у багатьох ще раніше — відразу після вбивства Сергія Кірова. Наприклад, уже 5 грудня 1934 року в одному з агентурних донесень читаємо про розмову ув'язнених С. Грушевського, П. Приступи, Ф. Корольова, що відбулась наступного дня після вбивства вождя лєнінградських більшовиків. Вони почали обговорювати цей факт і констатували, що “зараз чекати покарення нашого становища нема чого, оскільки тепер буде вжито репресивних заходів як на волі, так і в таборі. “Якщо вбивство здійснено кимось із видних членів партії, через особисті питання, — каже Грушевський, — то ця справа не може набути великого політичного значення у бік репресій. А от

якщо вбивство здійснив політичний ворог, то буде погіршення для нас і більша ізоляція на волі. Так що слід чекати нового поповнення на Соловки”. Грушевський поставив запитання Приступи, чи не думає він, чи не могло тут відбутися такого самого вбивства, як вбивство Століпіна з метою підняти нову хвилю терору, на що останній відповів, що він такої самої думки”. На думку ще одного в'язня, харківського письменника Миколи Стрельцова, вбивця С. Кірова “стояв однією ногою в НКВД”.

З особливою увагою соловецькі в'язні спостерігали за подіями в Україні. Наприклад, у грудні 1935 року Ю. Самборський зауважив, що “останнім часом почали звозити у Соловки українців з усіх таборів, це засвідчує, що з українцями ще не закінчили”. У березні 1936 року письменник М. Ірчан-Баб'юк говорив: “Переслідування всього українського здійснюється з математичною планомірністю, і допоки живий Сталін, Україна не перестане бути об'єктом чистки, що не припиняється”.

До речі, жорстким було ставлення не тільки до українських, а й до інших “націоналістів”. У цьому зв'язку не можна не згадати цілком слушне зауваження французького дослідника Жака Россі, автора унікального “Довідника по ГУЛАГу” і багаторічного в'язня ГУЛАГу про те, що після жовтня 1917 року було багато засуджених за “буржуазний націоналізм”. Спочатку серед них траплялись і росіяни, але на початок 20-х років вони зникають: “Авторові, який з 1937 до 1958 р. побував у десятках пенітенціарних закладів, не довелося зустріти жодного росіянина з цим обвинуваченням (виділення моє — Ю. Ш.). Водночас чисельність усіх неросійських “буржуазних націоналістів” систематично зростає”.

Однак повернімося до подій 1936 року, до розмов і оцінок соловецьких в'язнів. Вже згаданий М. Ірчан-Баб'юк у грудні 1936 року, коментуючи виступ Сталіна на з'їзді Рад, сказав: “...У мене розвіялись всілякі ілюзії щодо пом'якшення моєї долі, а також щодо амністії. Всі, хто має 58-у статтю, тепер засуджені на фізичне знищення”.

Такого роду настрої відбилися зокрема в агентурному донесенні Секретно-політичного відділу 3-ї частини 8-го Соловецького відділення Біломорсько-Балтійського Комбінату (ББК) НКВС від 24 квітня 1937 року, в якому зазначалося: “Кремль повний “парашами” (тобто чутками — Ю. Ш.) переважно в бік погіршення становища ув'язнених. Зрозуміло, все це пов'язується із загальним політичним станом. Раніше, тобто відразу після усунення Г. Г. Ягоди, “параші” мали характер радісний, що, мовляв, режим буде послаблено, буде переглянута справа, підсумком чого буде амністія, звільнення більшості ув'язнених тощо, а за останні дні, навпаки “параші” мають характер посилення режиму стосовно ув'язнених”.

Кузьменко говорить, що заліки всі зняті, всю 58 статтю буде переведено на тюремний режим, संबоди нам не чекати. Та добре те, що знімають тих, хто нас посадив... Ірчан М. Д. двічі вів розмови на “парашні” теми. Він вважає, що “параші” про погіршення становища ув'язнених більш вірогідні, оскільки ми живемо у неправовій державі... Коник І. І. вважає, що ув'язненим українцям ніколи не бути на свободі... Наказ про заборону побачень викликав масу розмов, які зводяться до того, що Соловки залишаються в'язницею”.

На думку ще одного в'язня, “Ягоді не уникнути зашморгу, він надто багато знав того, що багато з членів Політбюро не знали”. Так і сталося з Ягодю (його розстріляють 15 березня 1938 року), але й доля соловецьких в'язнів також стала трагічною.

Далі буде.

САНДАРМОХ

3—5 серпня 2007 року в м. Медвежегорську (Республіка Карелія) Міжнародне товариство “Меморіал”, Фонд імені Д. С. Лихачова, Уряд Республіки Карелія організували й провели Дні пам'яті жертв “великого терору” 1937—1938 рр. Під час днів пам'яті відбулися поминальна церемонія на меморіальному кладовищі “Сандармох” та Міжнародна науково-практична конференція, приурочені 70-річчю розстрілів, зокрема страченому українському відродженню в урочищі Сандармох. Пропонуємо вашій увазі виступ голови Української Всесвітньої Координаційної Ради Дмитра Павличка.

Дмитро ПАВЛИЧКО

Не тільки для української нації, а й для всього людства Сандармох — це не просто назва місцевості в Карелії, а рана, яка ніколи не перестане кривавити. Тут поховано тисячі соловецьких невинних в'язнів, що їх, зв'язаних колючим дротом і кинутих на землю, розстріляли чекісти.

У листопаді 1937 року розстріляли 1111 в'язнів, серед яких були видатні українські письменники Микола Куліш, Микола Зеров, Павло Филипович, Валеріан Підмогильний, Валеріан Поліщук, Мирослав Ірчан, Григорій Епик, Олекс Слісаренко, геніальний режисер Лесь Курбас, історик Матвій Яворський, Сергій Грушевський. Там загинув Антін Крушельницький разом із своїми синами Богданом та Остапом.

Тут загинув мій земляк із Яблунева Василь Атаманюк (Яблуненко) — поет із тих Атаманюків, що й моя хрещена мати Атаманюк Марія.

Відкриваючи конференцію, голова нашого зібрання Олександр Даніель нагадав Пушкіна, сказавши, що тут убивали “самостоятельного человека”. Це правда. Але не вся, бо тут убивали насамперед самостійність народу. Тут знищували інтелект української нації.

Головною причиною злочину в Сандармосі й всього кривавого панування більшовиків був страх перед пригнобленими народами, які на короткий час після розвалу царської Росії стали вільними націями, утворивши свої національні держави. Страх перед тим, що мусило статися й сталося в результаті розвалу комуністичної імперії, переслідував вождів російського проле-

Дмитро ПАВЛИЧКО В УРОЧИЩІ САНДАРМОХ*

Стояв я в соснах Сандармоха,
Молився й Господа прохав:
Скажи, чи скінчилась епоха
Розп'ять народів і держав?

Чи ти читаєш каліграфи
Розстріляних пісень і мов?
Чи в тюрми Соловецькі храми
Новий тиран оберне знов?

Чи вже імперія не встане,
Із домовини, як упир?
Чи вигояться наші рани,
І на землі настане мир?

Чи кат покається? Чи снитись
Не буде вбитим правда-мста?
Чи перестане кров считись
Із-під козацького хреста?

Не вчув я відповіді Бога,
Не буде, мабуть, поканя.
А ти, моя душе убога,
Молись та жебрать перестань!
Сандармох, 5.VIII.2007 р.

*Цього вірша я написав біля козацького хреста в урочищі Сандармох, ждучи голосу поканянь...

таріату, вони сімдесят літ знищували самостійність народів, та все ж їм не вдалось убити невмирущий дух національної волі.

Якщо вже тут згадано Пушкіна, то хочеться сказати, що геній російської літератури знав нашу історію, знав, що знищення української нації тривало здавна, бо ж він писав, що Катерина II “закрепостила Малороссию”, відібравши в українського селянина волю, яку він мав за нашої козацької держави.

Отже, Сандармох — це не якась нова, суто комуністична ненависть до національного буття народів. Невипадково цей злочин стався так близько до Соловецьких, ще царських катівень і тюрем.

Українських письменників у Сандармосі розстріляли насамперед за те, що вони — українці. Це було вбивство, яке показує, що істинною суттю так званого Жовтневого перевороту 1917 року в Росії була не боротьба за соціальну справедливість і рівність націй, а жорстока фашистська війна проти національного пробудження поневолених народів імперії, проти устремління українців, білорусів, грузинів, азербайджанців та інших до створення своїх національних держав.

Знаємо, в Сандармосі вбито немало представників різних народів, але одних убивали за те, що вони українці, грузини, білоруси й т. ін., а інших, тобто росіян, ніколи не вбивали за те, що вони росіяни, а лише за те, що вони були з багатих соціальних верств, із духовенства та з активних і відвертих антикомуністичних середовищ.

Звичайно, закатруплени в Сандармосі українські інтелектуали працювали на збагачення української культури та українського історичного досвіду, зростання якого було загрозою для імперської ідеології, яку сповідували російські комуністи та їхні прислужники різних національностей. Тому Сандармох — злочин імперського комунізму, імперського, по суті, ще царського мислення, притаманного політичній верхівці лєнінсько-сталінських часів.

Для українського народу Сандармох — це маленька частина того пекла, в якому горіли живцем наші селяни, позбавлені комуністичною владою останнього зеренця хліба в страшні літа голодоморів. Це кладовище нерозривно зв'язане з Биківнею під Києвом, Дем'яновим Лазом під Франківськом. Це та сама смерть, яка з наганою приходить у підвали тюрем НКВС по всій Україні та карала за вишиту сорочку, за українську мову, за вірш Тараса Шевченка.

Сандармох — болісний нерв нашої національної пам'яті, пролом у черепній кості нашої культури, який неможливо нічим затулити. Це злочин, який ніколи не матиме ні прощення, ні забуття.

На конференції мова йде про Сандармох як про спільну пам'ять покритих катівнями народів червоної імперії. Хай буде, але ми,

українці, маємо право й обов'язок трактувати Сандармох як нашу національну трагедію й відзначати її за нашими звичаями окремо від інших, нарешті вільних братів.

Ми повинні брати приклад з євреїв, які знають, що в Бабиному Яру розстріляно тисячі українців, росіян, ромів та представників інших націй, але, вважаючи Бабин Яр братською могилою, моляться окремо своєю мовою і за своїми звичаями над скорботною землею.

Наші політичні лідери наважились сказати, що відчують сором за Бабин Яр, бо, хоч українці не вбивали там євреїв, трагедія сталася на нашій землі. Коли я був послом у Варшаві, чув, як президент Польщі говорив про подібні переживання з приводу побиття євреїв німецькими фашистами на польській землі. Так мало б бути всюди на світі...

Тут, у Сандармосі, особливо болісно відчуваєш образи щодо Української держави, мови, культури, яка зривається з уст недалекоглядного, зараженого великодержавною ідеологією журналіста чи політика. Але саме тут я почув виступи росіян, відомих правозахисників, які порадували своїм широким, гуманним мисленням, поклялися, що в сучасній Росії є великі особистості, які закликають не тільки дивитися на Сандармох як на братську могилу, а й думати, за що і хто винищив мільйони громадян “найдемократичнішої” у світі комуністичної імперії.

Я поділяю і ніколи не забуду заклику Анатолія Федоровича, представника “Меморіалу” із Смоленська, зверненого до нас: “Оздоровімося морально, якщо хочемо збагнути, що тут сталося. Катинь, де загинули польські офіцери, — це не польське питання, це питання російське!”

Хочеться подякувати росіянинові Юрію Дмитрієву, який разом із Веніаміном Йоффе відкрив цей страхотливий могильник і дослідив архіви КДБ, щоб і ми дізналися про український Сандармох.

Ми повинні вклонитися українській громаді Карелії, культурному товариству “Калина” та його голові Ларисі Скрипниковій. Без цього товариства не було б тут козацького хреста, до якого Україна щороку посилає своїх дітей, щоб вони пізнавали справжню історію свого народу.

Сандармох — найважливіший аргумент для всього світового українства зміцнювати свою національну свідомість, свою державу як єдину запоруку того, що Соловецького приниження й знищення нашого духу та слова ніколи більше не буде.

ДЕНЬ СВЯТОГО ПРОРОКА ІЛЛІ

День святого пророка Іллі (2 серпня) — це символічна межа між літом і осінню. “На Іллі до обіду літо, а після обіду — осінь”, — говорить народне прислів’я.

Природа справді повертає на осінь — змінюється навіть колір неба, раптово сідає сонце, з’являється нічна прохолода, особливо дошкульна після спекотного дня (“По Іллі — й по теплі”), здебільшого розпочинається період дощів, з’являється перше жовте листя.

“До Іллі мужик купається, а після Іллі з річкою прощається”, бо з дня св. Іллі води стають прохолодними. Як пояснює народна легенда, Ілля їздить по небу на конях і від швидкого бігу кінь губить підкову, яка падає в воду, і вода раптово холоднішає (“Ілля лід кинув”).

Дошовий Ілля — захисник урожаю, худоби, росту рослин, взагалі всієї природи, тому особливо шанували його хлібороби. Вірили: якщо цього дня погода, то буде гарний сінокіс, якщо дощ — буде врожай жита на наступний рік, якщо спека — то буде холодна і довга зима.

До Іллі, як правило, закінчували збір жита й пшениці (“Ще далеко Ілля — вижну ще й я”, — казали безпечні господарі), тому саме з днем св. Іллі пов’язували звичай завивати бороду, під яку клали хліб і просили Іллю, щоб вродив на наступний рік. Щоправда, іноді бувало й так, що жали після Іллі, а в північних районах України жнива взагалі завершувалися до Спаса (Преображення).

У цей період селяни вже пекли хліб з нового врожаю, тому й приказували: “На Іллі новий хліб на столі”. Новий хліб чи зерно освячували в цей день у церкві. На Поліссі здавна був звичай цього дня варити пиво зі спільного зерна, готувати трапезу коло церкви. Всією громадою сідали на вигоні, пригощалися свіжою їжею, а в молитвах просили св. Іллю про гарний врожай. Деякі науковці вважають цей обряд відгуком давніх подячних жертвоприношень, можливо, навіть пов’язаних із викликанням дощу. (Деякі стародавні народи закликали дощ, підкинувши в небо чашу з зерном, а варене із зерна пиво — це також давній жертвний напій).

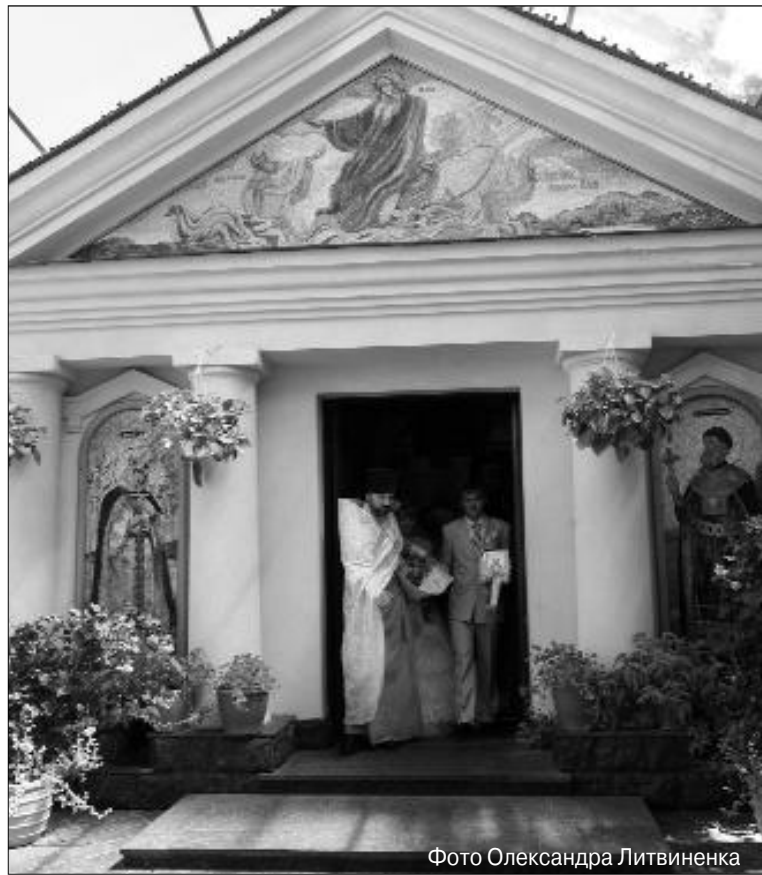

Фото Олександра Литвиненка

Фото Олександра Литвиненка

Від дня св. Іллі, як правило, починався озимий засів жита і пшениці. Тому не випадково в українських колядках та щедрівках саме Ілля жито засіває:

*Ходить Ілля на Василя,
Носить пугу житяну,
Куди не махне — все жито росте,
Куди не гляне — все кучеряве...*

Українські городниці благали Іллю про капусту: “Святий Ілля, складай голов’я!” — бо саме в цей час капуста в’язалася. Тому до сходу сонця жінки ходили по капустяних грядках і промовляли: “Добридень, капусточко! Прийшов Ілько, щоб у тебе було листячко, як рядно!”

У Галичині вважають, що на Іллі перестають роїтися бджоли: “Тільки до Іллі добрий рій, а після Іллі повіє рій на гіллі”. Бджола здавна вважалася Божою помічницею, Божою пташкою. Її робота йшла Богу на свічку, тому саме вона охороняла від гніву Іллі. Він ніколи не вдариť громом у вулик, навіть якщо там сховається нечистий.

Св. Іллю також вважали покровителем мисливства та лісових звірів, і в цьому він уподібнювався до св. Георгія (Юрія). В цей день не вигонили худобу в поле, бо вірили, що відкриваються вовчі нори, і весь звір бродить на волі. Нечисті духи вселяються у звірів і гадів, що ходять по полю, тому Іллі ще й молилися від укусів гадів, приписували йому роль цілителя.

Відгомонам давніх жертвопри-

ношень богів мисливства була колективна трапеза із заколюванням бика або барана, що мало магічне значення — викликати урожай хліба, плодючість худоби, благополуччя в родині. Ця традиція своїм корінням входить у мисливську магію, що мала сприяти плодючості і розмноженню звірини. Первісно жертвою твариною був олень, а згодом, у зв’язку з пристосуванням до побуту тваринників і землеробів, нею став бик — дикі звірі замінювались свійськими, обряд набув землеробського значення. Причому вбивали на Іллі саме червоного бика, щоб була гарна погода.

Зрозуміло, що Ілля в народній уяві став правонаступником стародавнього українського бога Перуна, громовержця, володаря блискавок і дощових хмар. Ще візантійський історик Прокопій Кесарійський (VI ст.) писав, що “слов’яни визнавали одного тільки володаря всесвіту, одного бога — творця блискавок, йому приносили в жертву волів та інших тварин”.

Видатний російський археолог Б. О. Рибakov також стверджує, що у дохристиянські часи приблизно в цей час святкували день Перуна — це був “день охоронних жертв і молінь грізному та жорстокому божеству, що стало потім богом війни і зброї”. Знак Перуна або громовий знак — колесо з шістьма спицями — був поширений в усіх східних слов’ян і служив оберегом від грози. А попередником Перуна на Русі, як вважає Б. Рибakov, був Род — божество неба, блискавиць, дощу, всієї природи, роду людського і підземного світу. Ілля—Перун—Род роз’їжджає по небу у вогняній колісниці, запряженій чотирма кіньми. І тепер, коли закінчується літо і достигли хліба, треба умиловити його, щоб не загинуло збіжжя від грози. Тому й приносили жертви — трапези Перуну, щоб зберегти врожай. Також у цей день не працювали в полі, не косили і не возили сіна, боячись від Іллі карі громом. Безбожних людей Ілля може покарати посухою, тому до нього також зверталися з молитвою про дощ (відомо, що св. пророк Ілля, щоб покарати ідолопоклонників, справді молитвою закрив небо, і не було дощу три роки, а коли всі розкалялись, так само молитвою викликав дощ). Під час посухи ікону Іллі опускали в струмок чи джерело і просили дощу. Ще в дохристиянські часи в Києві існувала церква на честь св. пророка Іллі (вона й зараз стоїть на тому самому місці). Традиційно у день пам’яті св. Іллі й ще упродовж тижня після нього відбувалися хресні ходи до Іллінської церкви з молебнями про дощ або ясну погоду. На

СЕРПНЕВІ СВЯТА:

старовинних іконах Іллю зображали на вогняній колісниці з вогняними колесами, оточеного вогняними хмарами і чотирма крилатими кіньми. Старий Завіт оповідає, що за свої земні діяння пророка Іллю вогняні коні знесли на небо, він не зазнав тілесної смерті і тому став посередником між небом і землею. А в народних уявленнях східних слов’ян він злився з образом давнього Перуна.

Після Іллі часто бувають грозові ночі, які називають “горобиними”, бо безперервні громи й блискавиці не дають заснути навіть горобцям. Тоді перелякані птахи метушаться і голосно цвірінькають, чого не буває звичайної ночі. В горобині ночі, кажуть, чорт міряє горобців: частину відпускає на волю, а другу — страчує. Тому після цих ночей їх стає менше. В таку ніч від жаху реве худоба, страшно буває і людям.

Щоб припинилася гроза, блискавка не запалила хати, люди перед образами запалювали страсну або стрітенську свічку (ці свічі називали “громницями” і освячували спеціальною молитвою в церкві у день Стрітення Господнього).

Якщо грім запалив дім, загасити його нічим не можна: “Те, що Бог запалив, людина не загасить”. Існувало повір’я, що запалену громом хату можна загасити лише молоком або сироваткою. Пісок, що скипівся від удару блискавки, називається “громовою стрілкою” і має цілющу силу. Його додають у воду і випивають або змочують нею хворе місце. Вірили, що золото в землі утворюється від удару блискавки. А блискавка та особлива.

Існує також повір’я, що місце, в яке вдаряє блискавка, є місцем загибелі нечистої сили. Бо, за легендою, коли біси повстали проти Бога, то Ілля прогнав усіх нечисту силу з неба. Відтоді він ганяється за нечистою силою, і скрізь, де застане, пускає вогняні стріли, щоб її знищити. У цьому випадку образ пророка Іллі переймає на себе функції св. Архистратига Божого Михаїла. Однак у народних легендах ці два образи справді змішуються. Поширений, наприклад, сюжет про мисливця (а в Східній Україні — про фастівського полковника Семена Палія), який з рушниці під час грози вбив нечистого, за що св. Михайло (або св. Ілля) подарував йому чарівну рушницю і здатність омолоджуватися щоразу на молодий місяць. Що ж стосується образу св. пророка Іллі, то в цьому випадку відбулася трансформація дохристиянських уявлень про очищуючу силу грози й літнього дощу.

Ілля—Перун б’є бісів на всі чотири сторони світу, особливо знищує чортів, домовиків, водяників, лісовиків у ніч на Івана Купала, коли вся нечисть збирається в одне місце на раду. І тут б’є їх Ілля. Рятуючись від його стріл, уся нечиста сила ховається в різні предмети, навіть у людей і тварин. У день Іллі чорти можуть перетворюватися на зайців, лисиць, вовків, собак та котів, тому в цей день особливо небезпечно пускати в свій дім чужого кота або собаку, бо з ними може ввійти злий дух, а це призведе до того, що в хату вдарить блискавка.

Серпень славиться ще й іншим красивим явищем — зорепадом. М. Максимович зафіксував про це повір’я: якщо зірка перелітає по небу, то це десь дівчина вийшла заміж; якщо зірка падає і зникає, не долетівши до землі, то це відьма підхопила її і сховала в глечик. А якщо вогняна куля летить у повітрі, то це огненний змії (перелесник) відвідує дівчину або молодичу.

СВЯТО МАКОВІЯ. ХРЕЩЕННЯ РУСІ—УКРАЇНИ

Цього дня Українська Православна Церква відзначає кілька свят — Внесення Чесного Древа Хреста Господнього, пам’ять мучеників Маккавеїв, хрещення Русі—України.

Свято Внесення Чесного Хреста прийшло з Візантії, де було встановлено не пізніше IX ст. Через хвороби, що часто траплялися в серпні, здавна утвердився в Константинополі звичай виносити з імператорського палацу у храм Святої Софії частину Хреста Господнього, що зберігалася у царській скарбниці. Упродовж двох тижнів цю святиню носили Константинополем для освячення міста та очищення його від злих духів, відвернення хвороб. З того дня і аж до Успіння Пресвятої Богородиці творили літії (спеціальні молитви від голоду, мору, вогню, меча, нападу чужинців і за врожай плодів земних) по всьому місту і пропонували святий хрест народові для поклоніння. Цим Хрестом освячували також і воду, щоб вона була чистою і щоб ішли дощі в посушливу пору року.

У Київській державі цей звичай перетворився на хресні ходи до річок, водоймищ, озер, де освячували воду, і після цього всі купалися та купали худобу, щоб очиститися від нечистої сили та запобігти хворобам.

Обряду освячення води Українська Православна Церква надавала великого значення, тому що, за переказом, саме цього дня 988 р. прийняв Хрещення святий князь Володимир.

Цього дня Церква святкує пам’ять семи мучеників Маккавеїв, які постраждали 166 року до Різдва Христового від нечестивого арійського царя Антіоха Епіфана, який увів у Юдеї язичницькі звичаї та згубив храм Господній. Прихильники істинного Бога були засуджені й рішуче йшли на муки. Подвиг Маккавеїв надихнув Юду Маккавея — він підняв повстання проти Антіоха Епіфана і здобув перемогу, очистивши Єрусалимський храм від ідолів.

Саме ім’я святих мучеників Маккавеїв дало назву свята, яка українською мовою звучить як Маковея або Маковія. Однак асоціюється вона зовсім з іншими звичаями — освячувати в цей день пахуче зілля — васильки, всі городні квіти (гвоздики, купчаки, чорнобривці), а також маківки, в тому числі мак-видюк (дуже дрібенький дикий польовий мак). От і Маковія — освячення маку. Це неповторне видовище, коли люди, святково одягнені, з величезними букетами (крім згаданих квітів, тут, у Києві, несуть айстри, жоржини, миколайчики й колосся жита) поспішають до церкви, і в метро, і в тролейбусах, і на всьому Подолі духмяно пахне васильками та чорнобривцями! І все це — згадка про те, що нині в святому Хрещенні освятилася вся наша рідна земля — і вода, зерно, і плоди людської праці.

Це свято ще називають першим або медовим Спасом, бо цьо-

ПРИРОДА ПОВЕРТАЄ НА ОСІНЬ

го дня у храмах також освячують мед. Колись пасічники до цього дня підрізали соти й несли в церкву освячувати стільники, і тільки після цього можна було скуштувати свіжого меду.

Після освячення квіти й головки маку клали за образами і зберігали там до весни. Навесні мак розсівали по городі, а сухі квіти на Благовіщення дівчата вплітали у коси, щоб не випадало волосся. Маковійський букет має захисну та лікувальну силу, оберігає від нечистих духів і злих людей, його використовують у народній медицині. Освячені на Маковія квіти під час посухи кидали в колодязь, щоб викликати дощ. Освячений мак-видюк використовували як засіб проти чародійства — ним обсіпали хату, подвір'я, ворота від відром, а також могили “заложних” покійників — самогубців, упирів та померлих наглою смертю, щоб знешкодити їхню згубну дію.

Городній мак — символ родючості — був також обрядовою їжею цього дня. Майже по всій Україні пекли “шуляки” — пшеничні коржі, які ламали або кришили на дрібні шматочки в макітру, заливали густою медовою ситою з тертим маком. Це нагадує традиційну обрядову страву — кутю, власне, це й є кутя, лише зерна пшениці замінено пшеничним хлібом. До речі, на Бориспільщині таку страву (білий хліб з медом) називають коливо і вживають під час похоронних та поминальних обідів, у день Проводів на

Фото Ганни Оборської

сіяли маку, а тільки біля хати. Тож рештки роси приносили потім додому і розбризкували на городі, по макові, щоб гарно родив. Вмившись у полі, ходили босоніж по росі, і коли сходило сонце, вклонялися йому і проказували молитву, просили здоров'я, сили і благословення поснідати. Снідали на полі (несли з собою кошик). Коли ж верталися додому, ламали маківки, квітчали їх і ставили букети в хаті на покуті” (записано в січні 1991 р. в Чернігові).

Цей обряд дуже нагадує юрївські обряди, однак він міг встано-

тами за першість, за те, щоб вважатися кращими, спритнішими, — власне, шлюбні перегони):

“Увечері 13 серпня проти Маковея на кожній вулиці в нас ставлять Маковей. Це роблять молоді дівчата і хлопці, а допомагають їм жінки. Хлопці викопують яму на вигоні, беруть високу тичку і зводять, ставлять у цю яму й обкопують так, щоб було його видно всім. Цього Маковея роблять із квіток — ходять попід хатами і просять квіток усяких, які в кого є, а як не давали, то ходили і крали. Зараз уже не крадуть — ходять і дають їм. Мак можуть повіризати, бо й мак туди вплітають, у цей Маковей. І приносять ще й самі з дому квіти. Дівчата обплітають ту жердину квітами й бадиллям. Далі треба в когось на городі вкрати гарного гарбуза — це голова Маковея, роблять і носа, й очі, і губи. Тоді хлопці зводять його, палять колеса, гуляють, всі сходимося і дивимося. Робили складчину, смажили картоплю, пригостили одне одного. А ще наші хлопці, було, чергують коло Маковея до самого ранку, щоб ніхто не вкрав, бо якщо не вглядиш, значить, у тебе Маковей заберуть інші хлопці на іншу вулицю. Хто в кого вкраде, значить, той і кращий, спритніший. Хлопці можуть і два вкрати, і три, і поставити на своїй вулиці, горді тим, що вкрали”. (Надія Яковенко, 1930 р. н.)

У святі Маковія, як і в багатьох інших, гармонійно переплелися дохристиянські та християнські традиції, але суть їхня одна: прославлення навколишньої природи та її Творця, висловлення подяки Небесному Богу за щедрі земні дари.

Фото Оксани Цеацури

Фото Оксани Цеацури

цвинтарі. Існує там і звичай розламувати хліб і їсти з медом на цвинтарі після завершення похорону. Отже, все це свідчить про те, що обрядова їжа (“шуляки”) була однією з форм жертвоприношення.

Перший Спас (ще його називають Мокрий Спас або Спас на воді) — проводи літа, коли починають відлітати у вирій ластівки, “відцвітають рози, падають холодні роси”. Тому не дивно, що цього дня було багато місцевих звичаїв, пов'язаних саме із завершенням весняно-літнього календарного циклу свят. Найцікавіші з них мені пощастило записати від жителів Київщини та Чернігівщини.

Розповідає Світлана Чуйко, 1954 р.н., уродженка с. Олександрівка Корюківського р-ну Чернігівської області:

“На Маковія збирались усі родичі у найстаршого, хто є в роду — в бабусі чи дідуся. І до сходу сонця виходили на ріг хати (той, що од сходу), рвали пахучі квіти і трави (любисток, васильки) і з букетами йшли попарно на поле — чоловік і жінка, хлопчик і дівчинка. На полі в глечики чи в мисочки збирали росу й нею вмивалися — на здоров'я. Раніше городи були біля хати, а основна земля в полі. У полі ніколи не

витися у зв'язку з тим, що в більшості сіл було зруйновано храми й люди змушені були звертатись до Бога безпосередньо, як кажуть, “поклонятися в душі та істині”.

Інший обряд, записаний 25 травня 1997 року від жителів с.

Дрозди Білоцерківського району Київської області, набагато архаїчніший і містить усі основні елементи троїцько-купальської обрядовості: встановлення віхи (ляльки, ідола) на кожній вулиці, викрадання квітів для обрядодійства або випрошування і збір їх з усього села, спалювання коліс, гулянка (ігрища) цілу ніч до ранку навколо встановленого ідола, спільна трапеза молоді в складчину на місці обрядодійства, викрадання (змагання між окремими вулицями чи парубочими спільно-

ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЄ

Це велике дванадцяте свято, встановлене церквою в IV ст. на спомин про євангельську подію — Преображення Господа нашого Ісуса Христа на горі Фавор. Її описують євангелісти Лука та Матфей зі слів очевидців — апостолів Петра, Якова та Іоана.

Розповідаючи своїм учням про таємницю Своєї смерті та Воскресіння і відчувши їхній смуток, щоб утішити учнів, Ісус Христос вирішив показати їм свою Божественну природу. Для цього Він узяв трьох апостолів: Петра, Іоана та Якова і вирушив з ними на гору Фавор, де під час молитви лице Його просяло, ніби сонце, а одежа стала білою та блискучою, як світло. Водночас з'явилися старозавітні пророки Мойсей та Ілля, і почали розмовляти з Ісусом. Раптом надзвичайна біла хмара накрила всіх, і з хмари почувся голос Божий: “Це є Син Мій улюблений, що в Ньому Моє благовоління! Його слухайте!” Апостоли вперше відчули благодать Божу і сказали: “Добре нам тут”, — і побажали назавжди залишитися на горі Фавор. Так і кожна людина, душі якої торкнеться божественна любов і благодать, назавжди бажає залишитись у молитві, у храмі. Це переживають усі неофіти віри. Але після того духовного преображення нам посиляються випробування — лінощі, непорозуміння, невдоволення, різні спокуси — і ми нерідко забуваємо, що ми — християни. Тож не випадково після чуда, що сталося на горі Фавор, Ісус зводить Своїх учнів у долину, де Його чекають люди, одержимі хворобами, нечистими духами, зневірою, і просять про зцілення. Відчувши доброту раю, вони знову повернулись до пекла — до служіння ближнім, до страждання, до пристрастей.

Ісус Христос показав Свою Славу на Фаворі всьому людству. Це людство уособлювали три апостоли, які мали розказати про побачене живим, пророк Мойсей мав засвідчити про пришествя Христа у світі мертвих, що перебували в пеклі, і пророк Ілля, що мав понести вість про Нього тим, хто був у раю.

Ісус вивів їх на високу гору, показавши тим, що кожна людина і кожний народ може досягти преображення лише тоді, коли підніметься духом над земними пристрастями. “Про високе думайте, а не про земне!” — повчає апостол Павло. Той, хто сидить у долині, не може бачити далеко, дивитись у майбутнє. Той, хто піклується лише про буденне, хіба може збагнути насолоду небесних благ? “Вужі, що повзають по землі, не можуть споглядати сонячного проміння — так і розум людини, занурений в суєтне, не здатний бачити славу Божу і освітлюватись Його благодаттю”, — писав свт. Димитрій Ростовський.

Преображення Господнє показує нам, що, піднявшись духом від житейських пристрастей, ми також можемо наповнити фаворським світлом і освітлювати навколо себе всіх і все. І серед нас є такі духовноні люди, які завжди і всюди несуть лише світло, в яких немає ні тіні зла

— і вони, саме вони тримають нас і є духовними провідниками народу. Свято Преображення в різних народів збігалось зі святом плодів, а в стародавніх слов'ян це було свято збирання яблук. Тому цього дня у церквах освячують виноград як символ родючості, а там, де він не росте — яблука.

Народна назва цього свята — другий Спас, Яблучний Спас або просто Спаса. Крім яблук, цього дня на церковне подвір'я приносять інші плоди врожаю: жито, ячмінь, пшеницю (святили, як правило, обжинковий вінок або жмут колосся), горох, огірки, картоплю, груші, сливи — все, що виродило на рідній землі. Священник після молитви благословляє плоди, за що вдячні парафіяни наділяють його т. зв. “початками” — потроху від кожного сорту з принесених плодів. Освячення в цей день винограду і різних фруктів та овочів символізує розквіт і родючість природи, а жертвування на храм початків плодів — відгомін давніх жертвоприношень язичницьким божествам, коли перші плоди не можна було з'їдати людям, бо вони приносились божеству. В цій низці вірувань і звичай наділяти плодами бідних та вбогих, особливо хворих людей. Пригадую з дитинства, що в моєму рідному селі існувала ще одна гарна традиція: наділяти яблуками, грушами, сливами, городиною тих, у кого не виродило або немає садка, щоб на Спаса в усіх були яблука. І особливо увагу приділяли немінчим та старим людям, найкращим моральним вчинком вважалося занести на Спаса відрок яблук стареньким сусідам чи тим, у кого є діти. І дуже суворо ставилися в селі до тих, у кого в саду “груші гниють або яблука під ногами, а людям не дасть” — їх осуджувало все село, вважали не вартими уваги і доброго слова.

Відгомом давніх жертвоприношень можна вважати і ще один поширений по всій Україні звичай — заборона їсти яблука до Спаса. Це вважали великим гріхом (“Як ти тут з'їси яблуко, то на тому світі татові не дадуть яблука, скажуть: “Твоє яблуко свиня з'їла!” — с. Губча Хмельницької обл.) особливо для тих жінок, у кого померли діти: “Якось жінки їли до Спаса яблука. А в одної з них дитина вмерла. І от вона бачить сон, наче всі дітки сидять у кружку і їдять яблука, а її хлопчик окремо сидить і не їсть. “Чому ти не їси?” — спитала вона дитину. — “Бо тим діткам принесли, а мені нема”. — “А де ж твоє яблучко?” — “А ти з'їла” (там само, зап. 1988 р. 3 лютого від П. А. Вознюк 1927 р. нар.).

Тож після освячення жінки насамперед роздавали всім по яблучку, а особливо дітям і жебракам (у міфології діти і жебраки уособлювали якраз померлих предків), вірячи, що за це Мати Божа їхнім померлим діткам роздасть по яблучку.

На Спаса святили також і мед у стільниках, а обрядовою стравою цього дня були пиріжки з яблуками (струдлі, завиванці).

Від цього дня вже можуть початися приморозки, тому й кажуть: “Прийшов Спас — держи рукавиці про запас”.

Матеріали підготувала
Людмила ІВАННИКОВА

У СЕРЦІ ТЕ, ЩО НЕ ВМИРАЄ

Ніна ГНАТЮК

На літературно-мистецькій карті України є чимало міст, сіл, урочищ, пов'язаних з іменами відомих світоців нашої духовності. І серед таких дорогих серцю місць — урочище Нечимне біля села Скулині Ковельського району на Волині. Саме цей багатотисячний ліс, озеро, легенди й перекази, почуті від місцевих селян, і надихнули Леся Українку на створення драми-феєрії “Лісова пісня”. Безнадійно хвора, далеко від рідної землі влітку 1911 року вона всього за 12 днів створила свій поетичний шедевр і вустами Мавки сказала і про свою героїню, і про себе, і про всю українську націю: “Ні, я жива, я буду вічно жити, я маю в серці те, що не вмирає”.

У “Споминах про колодяжний період”, написаних сестрою поетеси Ольгою Косач-Кривенюк для книги “Хронологія життя і творчості Лесі Українки”, було зазначено “Урочище Нечимне біля села Скулині (ліс і болотяне лісове озеро бездонне з плавучими берегами). Леся була в гостях у дядька Лева, що літом жив там, як “дядько Лев” з Лесиної “Лісової пісні”. Їздила туди літом, може, 1887, а певніш 1889 року з матір'ю, братом Михайлом і сестрою Ольгою”.

Микола Жулинський, автор передмови до українського раритетного видання цього безцінного тому, що побачив світ 2006 року в Луцьку завдяки фінансовій підтримці Волинської обласної державної адміністрації, уточнює: “Думаю, Олена Петрівна помилилася з датами, бо, за багатьма джерелами та спогадами самої Ольги Косач-Кривенюк, вони побували вперше в Нечимному орієнтовно влітку 1884 року (Лесі тоді було 13...)”.

Ольга Косач-Кривенюк у цих “Споминах” уточнює назви сіл, міст, лісів, озер Волині, де була Леся Українка і куди, переконаний, подорожувала разом із сестрою Ольгою. А це села Волошки, Будища, Любитів, Скулині, Дроздні, ліси Задобищені і Прислинське, урочище Вербка і станції Любишівка, місто Ковель, а ще ліси Стадниці, Конишівщина, Березина неподалік Колодяжного, пасовиська, рівчакі, болота, струмки, “кадуб” — криниця з джерельною водою, церкви, могили...

Це був щоденний великий світ Волині, в якому так щасливо і плідно “виросувалася” національна свідомість, формувалися смаки, витворювався духовний потенціал творчої обдарованої дитини подружжя Косачів”.

Уже сім років поспіль скликають до себе на поезію, пісню, народну музику, задушевну розмову про джерела духовності, високе і нетлінне прадавній ліс в урочищі Нечимному, лісове озеро, тіністі галявини. Приїжджають сюди волинські родини з навколишніх сіл, фольклорні гурти, письменники й артисти, зарубіжні гості. Є тут велетенський дуб, під яким любила відпочивати Леся Українка, вже виросли і стали кристалітими, могутніми красенями дуби, які посадили поети М. Рильський, Р. Братунь, П. Мах, композитор А. Кос-Анатольський. Було б добре продовжити цю славу традицію, і нехай би ліс примножився деревцями з дбайливих рук сьогоднішніх митців, державних і громадських діячів, меценатів. Саме завдяки їм збудовано тут, серед предковичого лісу, дерев'яний диловий будиночок — музей одного творця. Про створення драми-феєрії, її

сценічне втілення на сценах багатьох театрів люб'язно розповіла нам науковий працівник музею Людмила Урдіук.

Але перед тим, як провести день у лісі дядька Лева, побачитися з мешканцями лісового царства, Мавкою і Лукашем, учасники свята мали приємні зустрічі з шанувальниками Лесино слова у Ковельській міській бібліотеці, де гостей привітав голова районної державної адміністрації Вадим Гришук, голова районної ради Микола Гайдучик, керуючий справами районної ради Борис Зінчук. Називаю прізвища цих добродіїв, бо вони не лише розповідали про Ковельщину промислову, аграрну, туристичну. Представники влади натхненно, з душею читали вірші Лесі, розповідали про свою любов, захоплення її творчим спадком, а також виховне значення її життєвого подвигу для кожної молодої людини. Подумалося, що, мабуть, ті

зурних скорочень і редакторських спотворень.

Поетеса Тамара Дяченко працює радіожурналістом у Севастополі, а також представляє редакцію газети “Флот України”. 15 років тому вона жодного слова не говорила українською. Та “нове життя нового прагне слова”, як сказав відомий поет. І нині радіопрограми, статті пані Тамари — про подвиги воїнів УПА, Романа Шухевича, пам'ятні сторінки творчості Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, інших виразників народного духу, українських гетьманів і героїв розстріляного відродження. Пані Тамара розповідає, як чоловік з армійською виправкою приніс їй букет білих троянд і сказав: “Я ваш прихильник. Ми ж нічого у Севастополі про це не знали”.

Лауреат літературних премій ім. Олени Пчілки і В. Стуса поетеса з Луганщини Антоніна Листопад презентувала під час свята свою нову книжку “Почаїв”. Слово її — тривожне, болюче, адже не вводи в нас цінують українську мову, бережуть скарби культури, дбають про чистоту довкілля. “То рвуться не ешелони з фосфором, а наші спорохняві душі”, — зазначила поетеса.

Учасники свята побували в тих багатьох селах Ковельщини, що ввійшли в життя і творчість геніальної поетеси.

Мені пощастило побувати в селі Любитові, яке здавна славиться мальовничою природою, ставками, співучими людьми. Леся Українка писала, що Байрон, маючи хвору ногу, перепливав Ла-Манш, а вона, хвора на туберкульоз кісток, не раз переплинула ставок у Любитові.

Світлана Тарасюк, директор Любитівського будинку культури, майстерно провела літературно-мистецький вечір, на якому лунали пісні місцевих аматорів сцени, вірші Лесі та її юних земляків.

Директор Ковельської міської бібліотеки Галина Божик разом із земляками співала пісень своїх бабусь. Її батька запрошували до консерваторії — мав голос сильніший, ніж Борис Гмиря. Оперним співаком став брат пані Галини. А вона присвятила своє життя пропаганді книги. Як і бібліотекарі Скулині, Любитова, Тойкута, Білина, вона з радістю прийняла гарний подарунок — книжки “Смолоскипа”, передані волинянам головою видавництва Осипом Зінкевичем. Бібліотечки були вручені також переможцям конкурсу юних поетів Волині.

Незабутньою для кожного з нас була подорож у Колодяжне, знайомство з літературно-меморіальним музеєм Лесі Українки. Заслужений працівник культури України, директор музею Віра Комзюк повела нас кімнатами сірого і білого меморіальних будиночків, провела

Біля пам'ятника Лесі Українці у м. Ковелі

до Лесино кадуба, пригостила яблуками з саду Косачів. З її розповіді постала перед нами жінка дивовижного таланту, незвичайної стійкості й сили духу. Через важку хворобу не мала змоги ходити до школи, вчитися в університеті, але самотужки вивчила понад 10 мов, за останні 12 років життя створила понад 20 драматичних творів, що є вершинами не лише в її доробку, а й у світовій літературі.

Упродовж життя поетеса збирала не коштовності, а фольклорні скарби. Незадовго до смерті Леся проспівала своєму чоловікові Клименту Квітці 225 народних пісень, які записала в навколишніх селах. Він видрукував “Народні мелодії з голосу Лесі Українки”. І вони є найкращим вінком народній пісні, народній душі Волині.

Шкода, що досі літературно-меморіальний музей Лесі Українки в Колодяжному не має статусу Національного.

Пане Президенте, пане міністре культури й туризму! Подбайте про підготовку і публікацію відповідного указу, що став би своєрідною охороною грамотою цього священного куточка не лише Волині, а й усієї України. За життя Лесі Українки родині Косачів належало 500 гектарів навколишніх земель і 4 гектари саду. Нині територія меморіального музею-садиби — всього два гектари. Але приватні багатоповірки вже підступають до межі садиби-музею. Чи не посягне завтра загарбуща рука якогось нечитальника творів Лесі Українки на ласий шматок примузейної території? Маємо зберегти кожен метр садиби Косачів як всенародний скарб. А тому музей Лесі Українки у Колодяжному найближчим часом повинен стати Національним. Як музей Івана Франка у Нагуєвичах, як музей Тараса Шевченка у Каневі.

Вершиною свята “Лісова пісня” стало літературно-мистецьке дійство в урочищі Нечимному. Ведучою свята, його душею була заслужена вчителька України, відома поетеса, голова Волинської організації Національної спілки письменників України Ніна Горик.

Фото Надії ГУМЕНЮК

Заслужена артистка України Світлана Мирвода з сином Тимофієм

керівники з інших міст, при влаштуванні яких вирубають парки і сквери, руйнують природний ландшафт і перетворюють ошатні міста на кам'яні мішки, очевидно, погано вчилися і прогуляли якраз ті уроки, коли за програмою була “Лісова пісня” Лесі Українки. “Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своєю”, — пригадується Тарасові.

На виступі у бібліотеці Лукаш Скупейко, земляк, директор Інституту вивчення життя і творчості Лесі Українки, головний редактор журналу “Слово і час”, розповів про те, що завдання номер один для очолюваного ним наукового закладу — створення Енциклопедії Лесі Українки. Перший із чотирьох томів уже підготовлено і здано до друку. Іде підготовка найповнішого академічного видання творів Лесі Українки у 16 томах. Це будуть канонічні, виврені тексти Лесі Українки, без цен-

Фото Надії ГУМЕНЮК

Поетеса Ніна Горик серед самодіяльних митців

Свої поезії у вінок Лесі Українці вкліли Марія Людкевич, Надія Гуменюк, Микола Береза, Лідія Рибенко, Василь Довжик, Ольга Леснюк, інші учасники заходу.

Розпочав свято голосом сопілки юний музикант з Києва Тимофій Мирвода, а низку пісень подарувала землякам заслужена артистка України Світлана Мирвода. Співав народних пісень завідувач відділу культури і туризму районної державної адміністрації Андрій Мигуля, якого тут жартома називають народним артистом Ковельщини.

Натхненно промовляла заслужена вчителька України Леся Ковальчук: “Ми — той люд, який виростає до сонця з багна роздвоєності, байдужості, меншовартості. Вчителька радіє, що Леся та Лукаш — і нині популярні на Волині імена. І Лукаш Скупейко, дослідник життя і творчості Лесі Українки, є одним з її кращих учнів.”

Вклонився Лесиній землі голова села Верхбіче Холмського району сусідньої Польщі Анджей Скороходський.

Покорили численних слухачів своїми старовинними піснями, запальною музикою фольклорний гурт “Калина” та тріоїсти музики з с. Глоби, родинний фольклорний гурт Гаврилейків із с. Доротище, народний фольклорний гурт “Родина” з с. Білин, тріоїсти музики з с. Тойкут, фольклорний гурт із с. Скулині, золотий голос Ковельщини — самодіяльна народна співачка з с. Білин Тетяна Відник.

Чарували красою неперевершених вишивок народні майстрині Ольга Шевчук, Ніна Савчук, Валентина Онішук, Людмила Галінська.

Ще вчора водяна лісова сила брала гору, і обложні мхари струшували на землю рясний дощ. А цього дня сонце сповнило ліси і поля своїм м'яким теплом. І тоді, коли лісову галявину біля знаменитого озера, на жаль, зарослого нині, сповнювала музика, неподалік завзяті грибки наповнювали корзини тугими боровиками...

Лесина земля невимовно багата на земні дари. Як білі гриби після дощу, зростають і молоді поетичні обдаровання. Обласна організація НСПУ разом із Волинським відділенням Малої академії наук (директор Галина Толстихіна) провели обласний літературний конкурс на краший вірш. Журі, до якого входили поетеси Надія Гуменюк й Ольга Леснюк, розглянуло понад 80 творів. Серед переможців конкурсу — юні поети Ніна Радченко, Ольга Дубина, Ольга Войтович, Олександра Шмігель, Ірина Андрусак. Вони отримали грамоти і бібліотечки.

Аплодували глядачі заслуженій артистці Волинського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка Ларисі Зеленовій (мати), артистам Людмилі Савош (Леся) та Іванові Залуському (Лукаш) за майстерне виконання сцени з “Лісової пісні”. І линуло над лісом, над полем, над усією Україною вже не голосом Мавки, а самої Лесі Українки “Ні, я жива, я буду вічно жити, я маю в серці те, що не вмирає!”

ЗАЗИРНЕМО В ІСТОРІЮ ЩЕ РАЗ ІЗ АКЦІЄЮ «ЄДИНА ДЕРЖАВА — СПІЛЬНА ІСТОРІЯ»

● ПРЕМ'ЄРА

Із 7 серпня нинішнього року в Україні почалася унікальна суспільно-просвітницька акція «Єдина держава — спільна історія». Акція проходить під патронатом Українського інституту національної пам'яті й організована телеканалом «1+1» та студією «Телекон».

Головною складовою акції стане телевізійний показ десятисерійного документального фільму студії «Телекон» «Собор на крові» про історію національно-визвольного руху першої половини XX століття. Вперше у вітчизняному телепросторі український історичний серіал будуть спільно транслювати загальнонаціональний телеканал «1+1» та понад 60 регіональних телекомпаній усіх областей України. Паралельно з телетрансляцією «Собор на крові» розповсюджуватимуть і на DVD-дисках.

Більшість громадян України майже нічого не знає про Українську військову організацію (УВО), Спілку визволення України (СВУ), Організацію Українських Націоналістів (ОУН), Українську Головну Визвольну Раду (УГВР),

ною прес-конференцією, у якій узяли участь Ігор Кобрин (директор студії «Телекон», режисер фільму), Роман Круцик (виконавч об'язків заступника голови Українського інституту національної пам'яті), Станіслав Сукненко (головний редактор замовної телепродукції телеканалу «1+1»). Вела прес-конференцію Леся Ганжа (оглядач проекту «Телекритика»). Учасники заходу висловлювали досить лаконічно:

Ігор Кобрин: «Цей фільм — хроніка на тлі геополітики. Студія «Телекон» працювала над ним майже два роки. Він присвячений історії українського національно-визвольного руху, який розглянуто як частину загальноєвропейської історії. Це дуже важливо, бо досі, як правило, ми не розглядали цих подій у такому ракурсі. Зрештою, з'являється логіка і пояснення певних учинків, і про це вже можна говорити з наукової точки зору. Свого часу філософ Яків Попович сказав: коли країна має свою історію — це формує особистість. А якщо нашу історію перенести на людину, то будь-який психіатр встановить діагноз — шизофренія. З цієї точки зору сьогодні маємо су-

ного фільму «Собор на крові» до широкого кола громадськості. Відомо, що найбільше за часів різних окупантів постраждала українська історична наука. Ті, хто окуповували терени України, завжди намагалися вставити в нашу історію щось вигідне їм. Тому сьогодні суспільство розділене. Навіть в освітніх закладах існує декілька підручників історії з зовсім різними викладенням фактів. Як учити молоде покоління, коли нема єдиної історії молоді держави? Автори фільму обрали цікаву форму подачі інформації — дуже спокійну, не агресивну, однак вона змушує замислитися тих, хто сумнівається, і тих, хто має протилежну точку зору. Власне, тому Інститут національної пам'яті підтримує цю акцію і має намір закупити серіал та розповсюдити його в освітніх закладах, щоб донести інформацію до загалу. За період дуже важкої і кривавої історії України було травмовано психіку простих людей, але проблема не тільки в цьому. Ми не маємо істориків-патріотів. Усі документи, що залишилися в архівах, тенденційно писали колонізатори, і все українське відображено у них в негативному світлі. Тому, працюючи над документами, історик повинен по-новому, об'єктивно дивитися, враховуючи політичні реалії в державі та за її межами.

Це надзвичайно цінна акція, і ми зробимо все, аби фільм побачила вся Україна, навіть у найвіддаленіших кутках. Особливо закликаємо молоде покоління подивитися його, тому що тих, кому за 70—80, тепер уже важко якось переконати. А молодь має право і повинна знати свою історію».

Станіслав Сукненко: «Нас відразу зацікавив фільм, хоч ми пропонували інший погляд, а саме історію приєднання Західної України до Радянської України з документального циклу «Україна XX століття» — фільмів, зроблених раніше. Тобто ми хочемо зробити огляд фільмів, присвячених історії нашої країни від початку XX ст. і до наших днів, включаючи Велику Вітчизняну, Голодомор, Чорнобильську катастрофу. Тому коли ми ознайомилися з пропозицією Євгена Шафранського та Ігоря Кобрини, то подумали, що зможемо скоригувати свій погляд на фільми, які вийдуть до циклу, і охоче погодилися взяти участь у роботі над «Собором на крові». Нас приваблює те, що люди мають власний погляд на історію, унікальні історичні матеріали, засекречену хроніку, що перебуває в архівах поза межами України. Знімальна група багато працювала, і у фільмі ми бачимо кадри, яких досі ніхто не бачив. Від початку нашої політики документального кіно на каналі ми хотіли, щоб це був нестандартний підхід, погляд, який комусь відкриє очі чи викличе дискусію. Тому акція і фільм — це спроба повернути увагу до історичних фактів і оминати помилки, які, на жаль, повторюються».

Після обговорення присутнім було запропоновано переглянути одну з серій документального фільму для ознайомлення з форматом і тематикою. Цікаво, що «Собор на крові» — це майже детектив, фільм-дослідження українського національно-визвольного руху з використанням мало відомих фактологічних матеріалів і унікальних документальних кадрів. У фільмі 10 серій, кожна триває приблизно 30 хвилин. Поки що автори не ставлять за мету показати роботу на фестивалі або за кордоном, тому що вважають за необхідне донести його до українського глядача насамперед. Відмовили у трансляції тільки дві області — Донецька та Луганська.

Тож приєднуймося до акції «Єдина держава — спільна історія», адже таке широке висвітлення неоднозначної і складної теми дасть поштовх до її серйозного обговорення в суспільстві і стане кроком України до демократії.

Матеріал підготувала

Марія СКРИННИК

На фото: кадри з фільму «Собор на крові».

СВІДКИ Є. А СУДДІ ДЕ Ж?

“Український голокост 1932—1933. Свідчення тих, хто вижив”. Видавничий дім КМ Академія (2003, 2004, 2006).

Борис СПИСАРЕНКО

Читати ці документи нестерпно тяжко. А пережити оте все? Бачити, терпіти і залишитися людиною? Та ще й “конати норму”? Та ще й рятувати ближніх — від смерті, від безумців, тих, що при владі й тих, що поруч, канібалів — адже ті й ті однаково втрапили людську подобу...

Тритомник, упорядкований отцем Юрієм Мициком, — результат титанічної подвижницької праці багатьох волонтерів, і відрядне щонайперш само залучення молоді, студентів до анкетування свідків голодоморів в Україні, до збору неоцінених матеріалів, які на життєвих, автобіографічних даних неспростовно підтверджують колізії моторошної розправи комуністичного режиму над нескореним українським козацьким народом...

Серед багатьох видань, здійснених на власний розсуд і кшталт різними вітчизняними й зарубіжними упорядниками, авторами (В. Маняк, Л. Коваленко, О. Воля, Р. Конквест, А. Куліш, Г. Костюк, І. Самійленко, С. Старів, О. Мак та ін.), попри їхню надзвичайну фактологічну й навіть художньо-пізнавальну цінність, тритомник о. Ю. Мицика вирізняється системнішим спрямуванням спілкувань із жертвами голодоморів, добром дотичних друкованих матеріалів, документальністю “першоджерел”, тобто психофізичного дискурсу суб'єктів сваволі, отих складових українського етносу, зоологічна ненависть до якого комуно-шовіністської, шахрайської кремлівської верхівки стала чи не першорухом людоджерного шабашу в ошуканій Україні...

Отець Юрій Мицик у процесі роботи вдосконалював запитання анкети, з якою студенти-інтерв'юери йшли до людей, знаходили з ними довірливий контакт. І хоч дехто, зі страху перед червоними реліктами репресивної системи, волів залишитися безіменним, цінні свідчення добуто.

Звичайно, щирість опитуваних у кожному окремому випадку — наболіла сповідь покоління, через долю яких пролягла чорна смуга “победішого соціалізма”. Були ж, бачимо з трилогії, чорні дошки “пошани” для колгоспів, де не досягнуто планових цифр хлібозаготівлі. Скажімо, перший секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У В. Строганов на виконання кремлівських настанов наказав “довикачати” з селян ще 300 тонн зерна: “Решителю довести до кінця в отношении наиболее злостных колхозников, занесенных на черную доску... По истечении установленного срока в погашение долгов и мясных обязательств должно быть произведено у каждого колхозника изъятие всего хлеба, выданного колхозникам, за исключением тех, кто честно и добросовестно выявляет воров и содействует возврату разворованного хлеба”. Слушно тут резюмує о. Ю. Мицик: “Ось хто давав 30 срібняків активістам!”

Справді, панове правники, соціологи, фракціонери, державці — кому ж, усе-таки, було вигідним знищення від 9 до 14 мільйонів чесних українських хліборобів, міської ремісничої голоти, отого інтернаціонального “біоматеріалу”, який, до речі, у селах кремлівські держиморди одразу почали примусово замінювати переселенцями з Росії?

Не жартуйте, шановні речники коаліцій, партій, угруповань, які в гонитві за кріслом забувають про жертви українського народу внаслідок геноциду. Вам, хто бігає з квітами на Бессарабку до недолугого прогнозера (буцим вільна Україна неможлива), вам, продовжувачам його заплічних справ, український народ вкаже на ваше місце однозначно: воно на лаві підсудних.

І неоціненну допомогу у слідчій справі надасть трилогія “Український голокост”. Цей час не за горами.

Українську Повстанську Армію (УПА), а, отже, будь-яка дискусія навколо теми українського національно-визвольного руху і сьогодні залишається на рівні ідеологічних штампів радянської епохи. Серіал “Собор на крові” вперше всебічно представити глядачеві панораму суперечливих і неоднозначних подій, неупереджено розповість про трагічну і майже безнадійну боротьбу за соборність і самостійність України в період із 1919 до 1949 року. Коновалець і Мельник, Бандера і Шептицький, Боровець і Шухевич жили і діяли в складній ситуації грандіозного геополітичного конфлікту гітлерівського рейху, сталінської імперії та західних демократій. Такий підхід дає змогу осмислити підґрунтя подій і вчинків у загальнолюдському розумінні, а не з тієї чи іншої зашореної традиційними стереотипами точки зору. Громадяни мають право на будь-яку думку про історію власної держави, але для цього цю історію потрібно знати. Абсурдне існування кількох історій єдиної країни породжено відсутністю інформації. Знати, щоб зрозуміти, і зрозуміти, щоб порозумітися. Саме це головний сенс акції.

Акція “Єдина держава — спільна історія” почалася спіль-

Фото Ігоря Яіцького

ЮВІЛЕЙНИЙ ЕСЕЙ

Євген БАРАН,
м. Івано-Франківськ

Розпочну з есею Володимира Базилевського “Вислизаюча нитка часу” (“ЛУ”, 21 червня 2007 року):

“Мій ЧАС занадто тонкошкірий, щоб міг я почуватися спокійним, не кажучи вже — щасливим.

Я з тих людей, які фізично відчувають перетікання часу. І реагують не тільки на втрати нинішні, а й на грядущі, перемелюючи їх жорнами душі ще до того, як вони стануться.

Мене постійно переслідує відчуття катастрофи. Так жити — не можна, так жити — безум. Однак я пишу, отже, живу.

Це самокоментар, чому в моїх віршах мало радості. Радості як відчуття повнокров’я існування.

Її не було і замолоду. Я поет старий від народження. Мене завжди тягло на розмисли, в основі яких, як чітко розумію зараз, — гостре відчуття недосконалості світовлаштування.

Час рано наклав на мене свою волохату лапу”.

Тільки зараз я усвідомив, чим притягує мене цей поет-мислитель. Гострим, болісним відчуттям власної і чужої минулості як власної. Тільки зараз

розумію, чому його поезія мене притягує і відштовхує, — гострим, болісним відчуттям катастрофи. Не беру ці слова у лапки, як цитату, відчуваю її утробно і вдячний Володимирові Базилевському за озвучення цього відчуття. Назвати — це звільнитися і звільнити. Позбутися бодай на мить і знову втікати в забуття.

Володимир Базилевський для мене старший приятель, якого нам завжди бракує. Він просто людина мудра, тут уже говорю без компліментарства і неов’язкового ювілейного славослів’я.

Володимир Базилевський — один із небагатьох у сучасній українській літературі, який не скомпрометував себе політичним ловелаством, метрівською позою, етичною зрадою. Це рідкісний вияв цілості і цілості світоглядної й естетичної позиції. Це письменник, який постійно змушує думати. Який допомагає позбуватися комплексів — естетичних і світоглядних. Який не втомлюється захищати і популяризувати вічні цінності, позбуваючись при цьому псевдопатріотичного патосу і квазіетичного пуританства.

Володимир Базилевський — один із небагатьох в українській культурі, який чітко знає і усвідомлює мету — творчість неможлива без відчуття бо-

льового порога. Та творчість, яка “не суперечить моральному закону, що випливає з Нагірної проповіді”...

Етичний, естетичний і світоглядний принципи складають основу індивідуального вродження Володимира Базилевського в культурний простір. Він вписує український культурний досвід у загальну цивілізаційну матрицю. Тому дуже часто його не сприймає псевдопатріотичний загал. За своєю природою Володимир Базилевський — воїнодинак, який не боїться пробивати стіну стереотипів. Не тому, що фанатично вірить у правоту своїх вчинків і переконаний, що за ним безоглядно підуть. Просто він знає, що хтось мусить це робити. Він незручний у спілкуванні, він некомфортний, вуглуватий, як кажуть у нас. Але ця незручність, некомфортність, вуглуватість є сутністю людини справжньої, живої, думаючої. Я віддаю перевагу Базилевському перед елейністю, позерством, душевною порожнею окремих літераторів його покоління, які не позбудуться ракової пухлини вождизму і провінційного месієства.

Поезія, критика, есеїстика — що триєдину іпостась Володимира Базилевського-письменника ще не осмислили сучасники. Він, і це закономірно у його статусі, сьогодні залишається щоголівським “непривітаним співцем”. Але я щасливий, що є сучасником цієї самотньої і мудрої людини. Бо зерна, посіяні ним, таки проростають...

Липень 2007

Володимир БАЗИЛЕВСЬКИЙ

З КНИГИ «ЧИТАННЯ ПОПЕЛУ»

І БУВ ТО ВІН...

І був то Він:

невидимий і зримий,
несхожий на зображення свої,
нечутним кроком трав проходив мимо,
слух ублажав мотивом течії,
розштовхував п’ятому плечем вольфраму
і кидав глину у могильну яму.

І був то Він:

закон цвітіння й тління,
магічне коло, фатум, кругорух,
що обривав, як листя, покоління,
вказав на серп, на колесо і плуг,
і владою космічного тяжіння
солодкий розбудив недуг.

І був то Він:

підказував — рятунок
не в тім, чого ненатлий хоче шлунок
й над чим, мов яструб, б’ється хижий зір,
а в тім, щоб спрямувати той зір до зір,
опору дати опору, керунок,
аби понуро до печерних нір
не завернув життя людинозвір.

І був то Він:

голодному — цілушку
руками м’якосердя дарував,
недужому клав ліки під подушку,
втішав невтішних, вчив безправних прав
устами любомудрів, що прозріли:
неумудро — дослухатись тільки тіла.

І був то Він:

тепер я знаю — хто він:
дух, розум, рух, сівач, керманіч, воїн,
вмикач стихій і їхній вимикач...

Коли в підвальній тьмі моєї муки
торкнувся крилом його ефірний плащ,
я виштовхнув, зриваючись на плач,
впереміш жаху й захвату спокуси:
“Я бачу віддзеркалення Твоє!
Ти скрізь. Ти там і тут. Ти був. Ти є!”

7. 01. 2005, Різдво Христове

* * *

В пустелі світу, чий відомий норов,
самітницька душа шука опори,
що виправдала б затяжну аскезу
і хтось би дав їй ліки від гризот,
сталь горизонту розпоровши лезом,
щоб став можливим крок за горизонт.

Ідея фікс, нав’язлива ідея,
і сам самітник схожий на халдея,
що зазирнути у господні вікна
різь хащу чисел силкувавсь тайком.

В пісках небес тремтить Кассіопея
й господар чує, як в гортані вітру
його минуле шурхотить піском.

Посеред світу сирота й печальник —
на газову плиту він ставить чайник,
ковтками п’є самітницький свій чай
і дрібно-дрібно, як у лихоманці,
сріблястим тоном ложечки у склянці
самітницька позойкує печаль.

Невже це я впадаю в тихий безум
і намагаюсь розпороти лезом
свідомості запону тайни?

Посеред ночі у пустелі міста
достукуюся праведного змісту,
волаю безголосо — відчини!

Безглуздий замір і крута розплата
за бунт ума в пісках, де адресата
нема й адреси теж, змирися з тим,
що й сам пісок тече крізь отвір брами,

тут тисяч сто, засипаних пісками,
жують і блудять, занедбавши храми,
й оплакують цезаріанський Рим.

Тому мудріше обійти колоди
питань важких, допити чай холодний
з думками про самітників земних,
загачених пісками, занепалих,
і по роках пройшовшись, як по шпалах,
в пустелі помолитися за них.

Вставай же і голодним оком стеж,
як здибились підковами бархани
і оброста пісками позамеж.

Витягує плоть, мов з дошки цвях, з дивана
й поживу дай самітницькій душі.
Все зачина пісок — шляхи, оселі,
нема рятунок і вибору в пустелі,
та де пустеля, там і міражі.

28. 09. 2001

* * *

У травні, жорстокім до яблуні й вишні,
в дурмані бузку без бджоли і тепла,
душа знемагала від рваної тиші
і рваної мови зв’язать не могла.

Дарма вона з луком ходила на лови,
забилася в небо земна дичина.
Та цикнуло небо — виплило слово
з безмов’я глибин без весла і човна.

І зору відкрилась віків глибина.

Душа рахувала військові трофеї
царів ассірійських, тамуючи крик,
у водах Єгипту вмирала з Помпеем,
вандалам шляхи заступала на Рим.

Підперши щоку над забутим папером,
звільнялась вона від модерних одєж
і слухала ревно, як в пущі Шумеру
оплакував друга свого Гільгамеш.

15. 05. 2001

* * *

Пішли, нічого не сказали,
життя на вузол зав’язали,
хоч пропади.

Трясе гримучих буднів кузов,
не розв’язати клятий вузол
з любові, страху й ворожди.

Ропою й кров’ю кожен вишив
свій слід і по собі залишив
такий же вузол, як і твій.

Нікому вузол не дається,
і як затято ум не б’ється,
шуга в золу та перегній.

Тому нічого й не сказали,
тому й на вузол зав’язали
шнурки-шляхи та путівці.

Не ви в’язали!
І не ваша
лишень ця окаянна тяжа,
цей вузол з горбиком в кінці.

27. 03. 2003

* * *

Передумав і зваживсь на бунт,
закопався у лесовий ґрунт,
як стріла, його свічка в печері.

Наконецник, мов кована мідь,
божий стражник в печері стоїть,
стерече його дух від печалі.

Письменами возносить папір
і чим більше туманиться зір,
тим прозоріший третього ока
дар провидчий, потужніший слух,
і ширяє просвітлений дух,
переймаючись словом пророка.

Вельзевул затаївся, як тать,
вельзевулові слуги мовчать.
Схимник молиться довго і строго.

Скине руки — ми ж тільки удвох,
так яви себе!

Сяєво: Бо-ог!

І говорить, говорить він з Богом.

2. 11. 2001

* * *

Ще Брут не втік,
ще торжествує Кассій,
а вже Антоній тягнеться до каси
й шука на Ціцерона компромат.
Абсцесом бунту набрякають маси,
гримить Лжемарій і горить сенат.

І слухаючи запальних промовців,
— О Ціцерон, не бійся переможців, —
собі самому каже Ціцерон, —
а бійся тих, хто з божої неласки
в день березневих ід зазнав поразки,
несуголосні помста і закон...

Всезнаючий капітолійський камінь
підтвердить кров’ю висловлене ним.

Комета стане вісником розламу:
і мертвий Цезар голими руками
трима за горло непостійний Рим.

19. 09. 2001

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

Урок не поезії

Слово — плоть і хліб. Воно поділяє
Долю хліба і плоті: страждання.
О. Мандельштам

Відкомсомоливши,
він в пекло гріб,
а в пеклі спік трагізму чорний хліб.
І був то хліб,
а не література,
тому й послав я низку віршів здуру.

Він їх отримав, та не відповів,
тепер я знаю майже достеменно —
писання ті про Січ та чумаків
були йому, як Рим для Карфагена,
а може, й так: як хрест для бусурмена,
меч для баптиста, для глухого спів.

Тому сум’ятний здогад цей, як ніж
ба ні й протне ніч пам’яті злорадо:
таж голос крові голосніший ніж
голос-ум, ніхто над ним не владен,
що, зрештою, підтверджують Бен Ладен
й невідомі лази роздоріж.

Напередодні вірю, за крок
до лютого свого випробування
він дав мені промовистий урок
відчуження й мовчання.

03. 01. 2005

**Вітаємо лауреата Шевченківської премії
Володимира БАЗИЛЕВСЬКОГО зі слав-
ним 70-літтям!**

Петро АНТОНЕНКО

От якби повернутися на два з лишком роки назад, у початок 2005-го! Зізнаюся, така думка не раз промайнула на міжпартійному з'їзді виборчого Блоку “Наша Україна — Народна Самооборона” в переповненому столичному виставковому центрі “ЕкспоПлаза”. Але “якби” в політиці, як і в історії загалом, не проходить. І зостається втішатися сентенцією “Краще пізно, ніж ніколи”, при тому, що є й інша: “Краще вчасно, ніж пізно”.

Вчасно було б на самому початку помаранчевої влади, одразу після переможного Майдану. Того, по якому “амбіції і дріб'язковість політиків завдали удару”, та ще й якого. Ще вже цитую виступ Президента Ющенка на цьому з'їзді 7 серпня. А тоді, на початку 2005-го, новий Президент запропонував цим політикам не амбіції та дріб'язковість, а начебто ж цілком логічну перспективу. Існує Блок “Наша Україна” з десяти партій, який виграв президентські вибори. Тепер на його базі повинна постати єдина національно-демократична партія. Адже всього за рік вибори нового парламенту, які обов'язково потрібно виграти, спільно з союзником по коаліції “Сила народу” — Блоком Юлії Тимошенко.

Що було далі, без “якби” — відомо. Не було підтримано ідею створення потужної партії, потім — ідею хоча б блоку тих партій, потім — заклик хоча б не чваритися на виборах помаранчевим силам. Далі — програв парламенту. Далі — спроба зіпшити потворну коаліцію з соціалістами, далі — ще потворніша правляча коаліція. Далі — політична криза. Це —

«ПЛАЧ ЄРЕМІЇ» НА ПАРТІЙНИХ ПОМИНКАХ-НАРОДИНАХ

просто застереження для тих же політиків перед їх новим походом у владу.

Стартував у цей похід і другий помаранчевий мегаблок. До “корінної” партії блоку — “Народного Союзу Наша Україна”, до оцього ерзацу планованої два роки тому потужної об'єднаної партії, приєдналися ще вісім. По дорозі, в останній момент, відпав Конгрес українських націоналістів. Балансне пояснення — “не поступилися принципами”.

Що ж, принципи — річ серйозна. Поговоримо про них, завершивши на цьому “поминальну” тему — прощання з національно-демократичними партіями. Йдеться про партії колишньої “Української правниці”. Колишньої, бо вона проковтнута мегаблоком “НУ—НС”, куди дружно увійшли всі три партії правниці — Народний Рух, Українська народна партія і УРП “Собор”. Для всіх трьох останніми тижнями стояло болісне питання з двох частин: а) чи йти на вибори в мегаблочи “НУ—НС”; б) чи зливатися після виборів у єдину партію, тобто ліквідувати свої? Перше менш принципове, бо були варіанти, і вибори у нас проходять часто. Але друге обов'язково впливало з першого. Як ультиматум. І самоліквідація — річ непроста для найстаріших, найпатріотичніших, найукраїнськіших (яке ще “най-” вжити?) партій. Врешті, за місяць до об'єднаного з'їзду блоку правниці

приймає рішення — затвердити застереження, умови, на яких можна вступати до блоку. Умови серйозні, власне, це ідейні позиції партійних програм. Приміром, визнати УПА воюючою стороною у Другій світовій війні. Або — чіткий курс на вступ до НАТО. Що, власне, означає — умови, застереження? Просту річ: блок не приймає хоч би один пункт умов (а їх було близько десятка) — не вступаємо в блок.

За кілька днів до з'їзду блоку дві партії правниці — Рух і УРП “Собор” несподівано приймають рішення — однозначно вступати до мегаблоку. Кинута (в усіх розуміннях) партнерами покійної правниці УНП брикалась найдовше, розмахуючи “принципами” до самого свого з'їзду. Та й на з'їзді партії 2 серпня розгорнулися неабиякі баталії щодо походу на вибори у блоці й особливо щодо ліквідації партії. Дуже багато промовців було проти і першого, і другого. Але все-таки прийняли рішення “вступати й ліквідуватися” (правда, десятки делегатів проголосували проти). А як же його не прийняти, коли відступати нікуди: правниця вмерла. Її треба було створити ще півтора—два роки тому, перед попередніми виборами. На все з'їзд знайшов зручну аргументацію: йдемо у блоці, “щоб дати йому національну перспективу” (цитую голову УНП Ю. Костенка). Як кажу, дай Бог! А щодо об'єднання

в єдину партію, то внесемо поправки в закон, щоб партії не “ліквідувалися”, а “об'єднувалися”. Не в лоб, то по лобі. А “застереження” можна перейменувати у “пропозиції”, “побажання”, які блок і майбутня партія, може, врахують.

Казати “Вічна і славна пам'ять націонал-демократичним партіям” поки що не хочеться. Тим паче, там зараз, особливо в найпотужнішій і найструктурованішій УНП, все продовжує вирувати.

Але — до іншої теми: народин. “Краще пізно, ніж ніколи” народився пропрезидентський блок як прообраз нової партії. Терміни для створення нової партії відведено короткі: вже на листопад планується об'єднання. Щоб уже завершити “праву тему”, почитаймо прийнятту з'їздом виборчу програму блоку. Справа навіть не в тому, що всі 50 пунктів її починаються однаковісінкими дієсловами у майбутньому часі множини: “створимо”, “очистимо”, “забезпечимо”, “закріпимо”, “збільшимо” і т. д. Для виборів — звична річ. Я про інше: у 50 пунктах не знайшлося жодного ні про УПА, ні про НАТО. Між іншим, те, за що чітко висловлюється почесний голова “Нашої України” і реальний лідер блоку, наш Президент. Що ж, можливо, так треба на вибори — така програма. А сама майбутня нова партія поправішає, отримує “національну перспективу”? Будемо сподіватися. І вважати,

що УПА і НАТО — просто не на часі у виборчу кампанію, як “не на часі” для першого номера блоку Луценка — державність української мови.

Можна поговорити і про виборчий список кандидатів від блоку. Про те, що рано балакати про очищення від “любих друзів”, коли за відсутності двох “любих” — Порошенка і Червоненка — присутні троє — Третяков, Мартиненко і Жванія. Поговорити про присутність, замість кумів — братів, племянників, синів і т. д. Про присутність, причому, вже в другій десятці, недавнього мера Києва, а в другій сотні — його сина. Про присутність — у першій десятці! — одразу аж двох тележурналістів і відсутність там голів партій тієї ж “Української правниці”.

Але чи варто збивати політичну піну? Попри все, створюється потужна помаранчева політична сила з людей Майдану і на ідеалах Майдану. І якщо комусь на якийсь час ці ідеали, було, затулили “амбіції й дріб'язковість”, то для мільйонів українців ці ідеали свободи — святе. Цих людей важче розчварити, ніж політиків. То, може, й політики щось зрозуміють? Врешті, побувши на з'їздах обох помаранчевих мегаблоків — БЮТ і “НУ—НС”, я не почув поганих слів на адресу одне одного.

“Офіційну частину з'їзду завершено, — пролунало з динаміків. — На сцені — гурт “Плач Єремії”. Цей збіг можна було сприйняти з сумним гумором. Але як гарно, що лідер гурту Тарас Чубай вдарив зі сцени одну з найбойовитіших пісень УПА: “Лента за лентою — набої подавай, український повстанче, в бою не відступай!” Президент і лідери блоку підспівували...

● VOX POPULI

11 серпня декілька сотень чоловік під прапорами Блоку Юлії Тимошенко зібралися перед будівлею Центральної виборчої комісії, протестуючи проти відмови ЦВК реєструвати виборчий список БЮТ. Приводом для такого рішення стало те, що в списку не вказані домашні адреси кандидатів. Учасники пікету очікують, що ЦВК все-таки зареєструє список, і вони рішуче налаштовані відстоювати Блок Юлії Тимошенко, тож охоче спілкувалися з кореспондентом “Слова Просвіти”.

1) Чому сьогодні зібралось так багато прихильників Блоку Юлії Тимошенко біля ЦВК? Чому Ви вирішили підтримати цей блок?

2) Чому, на Вашу думку, ЦВК відмовляє у реєстрації виборчого списку БЮТ?

3) Які Ваші подальші дії?

Ігор, підприємець:

1) Всі ми приїхали під ЦВК, бо хочемо підтримати цю політичну силу,

БЮТ ПЕРЕШКОДЖАЮТЬ ВЗЯТИ УЧАСТЬ У ВИБОРАХ

списки якої чомусь не хоче реєструвати продажна виборча комісія. БЮТ я обрав з-поміж інших тому, що у нього є чітка програма стратегічного розвитку України, і саме ця політична сила зможе сформувати нову патріотичну демократичну коаліцію.

2) Члени ЦВК від регіоналів, соціалістів і комуністів хочуть будь-яким чином позбутися конкурентів. Думаю, що цей план приречений на поразку, адже юридичне право — на нашому боці.

3) Сподіваюся, що всі ми зможемо переконати членів ЦВК, що кандидатів від БЮТ треба якнайшвидше зареєструвати. БЮТ — це мирна політична сила, і ми не закликаємо до агресії, а, отже, штурмом ЦВК брати не будемо. Стоятимемо до перемоги!

Надія, кухар:

1) ЦВК не зареєструвала списки від Блоку Юлії Тимошенко. Усіх зареєструвала, а б'ютьців — ні, пояснивши це неправильно заповненими документами. Я приїхала підтримати

цю політичну силу, адже голосувала і буду голосувати за них.

2) Дуже просто — опоненти бояться поразки, адже знають наперед, що програють. Регіони не наберуть вже стільки голосів, а соціалісти зовсім не пройдуть у парламент. Не може антиукраїнська мафія керувати європейською державою. А БЮТ має і духовність, й історію свою знає, і релігію поважає — ось чому для мене це справжній лідер.

3) Будемо стояти і чекати рішення ЦВК. А якщо від нас знадобляться кардинальні дії, то зробимо усе можливе для справедливих виборів.

Дмитро, студент:

1) Я прийшов, щоб приєднатися до однодумців і допомогти Блоку зареєструватися. Хочу, щоб у ЦВК знали: люди підтримують БЮТ, і це не є підтримка за гроші. Стоїмо усі за справедливість.

2) Почалися передвиборчі переговори, і в кожній політичній силі є суперники, що намагатимуться збити зі шляху, осквернити і сапалюжити репутацію. В даній ситуації ми бачи-

мо, що дійшло вже до того, що БЮТ взагалі не допускають до виборів. Питання реєстрації списків — це чийсь злий задум, але, на жаль і на щастя, так просто викреслити Блок не вдасться.

3) Чекатимемо рішення суду. Ми хочемо, щоб нарешті припинилися такі брутальні заходи проти впливової політичної сили, яку підтримує більшість українського народу. Стояти за справедливість не важко, перемога за нами.

Олександр, пенсіонер:

1) Депутатів від БЮТ не реєструють. Як бачите, ми не проігнорували це і зібрались тут, щоб допомогти виборчій комісії прийняти рішення на користь нашого Блоку. Я давно підтримую пані Юлію, бо вважаю її професійним політиком і просто сильною, мудрою жінкою.

2) Причини того, щоб не реєструвати цілий блок, надумані. Очевидно, що комусь це на руку, тому для мене справа честі підтримати моїх фаворитів.

3) Поки що будемо стояти тут. Не

Микола, водій:

1) Мене особисто обурило те, що ведеться брудна війна проти БЮТ. Приїхав під ЦВК, щоб наші опоненти бачили, що це справжня потужна народна партія, за якою мільйони, а не інтриганти, що завоюють людей на акції протесту за 50 гривень. БЮТ має бути у списках, інакше не буде ніяких виборів!

2) Те, що ЦВК не хоче реєструвати списки партії — просто провокація. Навіщо дурити народ? Регіони, КПУ та СПУ таким чином просто хочуть втримати владу. Всім відомо, що списки, які були подані від БЮТ до ЦВК, майже ідентичними тим спискам, які були подані під час виборів 2006 року.

3) Ми можемо підтримувати партію тільки на акціях протесту. І зараз будемо стояти за правду. Пора вже ЦВК припинити свої темні справи і почати остерігатися реакції народу. Протестувати проти несправедливості ми не перестанемо!

Спілкувалася
Марія СКРИННИК

фото

Олександра ЛИТВИНЕНКА

ЗА ЄДНІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНИХ СИЛ

Звернення

**Президії Української Всесвітньої
Координаційної Ради до громадських організацій
України та українських зарубіжних громад
з нагоди позачергових виборів
до Верховної Ради України**

30 вересня 2007 року — позачергові вибори до Верховної Ради України. УВКР закликає демократичні сили світового українства, всіх громадян України, незалежно від місця проживання, політичних уподобань, релігійних переконань, підтримати під час позачергових виборів до Верховної Ради України блок політичних партій “Наша Україна — Народна Самооборона”.

УВКР схвалює діяльність Президента України В. Ющенка щодо згуртування демократичних сил, наслідком якого стало створення виборчого блоку політичних партій для участі в позачергових виборах народних депутатів України. Об’єднання демократичних сил має позитивно вплинути на результат виборів, оскільки замість розрізнених політичних структур перед виборцями постала згуртована коаліція. За сучасної політичної ситуації демократичні сили не мають права на програш, оскільки під загрозою опиняться демократичні й національні завоювання українського народу.

Під цим поглядом сторони, що підписали Декларацію про об’єднання демократичних сил, зобов’язалися в майбутньому створити єдину політичну партію національно-демократичного спрямування. Її завдання — з одного боку, зупинити реванш антиукраїн-

ських сил і спрямувати політичний процес в Україні в демократичне русло, а з другого — побудувати в Україні політичну систему європейського типу, що базується на змаганні різних ідеологій, ціннісних систем і стратегій розвитку, а також на політичній відповідальності.

УВКР підтримує створення єдиної політичної партії національно-демократичного спрямування як запоруку відстоювання принципів національної демократії. Ідеологічні засади такої політичної партії обов’язково повинні включати:

— у сфері збереження й розвитку національної ідентичності українців — захист єдиної державної мови — української — та забезпечення розвитку мов і національної ідентичності національних меншин; звільнення українських засобів масової інформації від іноземного інформаційного впливу; ліквідація пам’ятників минулого, які

не відповідають українській національній ідеї;

— у сфері освіти, науки, культури — орієнтація на національні моральні й духовні цінності; сприяння створенню єдиної Української Помісної Церкви;

— у політичній і правовій сферах — модернізація політичної системи на демократичних засадах; перехід до пропорційної виборчої системи з відкритими списками; скасування депутатської недоторканності; ліквідація кланової системи державного управління; визнання воїнів УПА борцями за незалежність України; встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення Голодомору 1932—1933 років як акту геноциду українського народу; законодавче врегулювання повернення в Україну українців, які проживають за межами країни; декларування політиками і державними службовцями доходів та видатків своїх родин;

— в економічній і соціальній сферах — перехід від експортно орієнтованої економіки до пріоритетного розвитку внутрішнього ринку; подолання кризи в сільському господарстві; створення умов для ефективного розвитку дрібного й середнього підприємництва як підґрунтя економіки розвиненої демократичної країни; реалізація доктрини дорогої робочої сили як засади формування середнього класу; правове забезпечення перебування українських трудових мігрантів за кордоном шляхом укладення двосторон-

ніх договорів з іноземними державами;

— у сфері національної безпеки — участь України в євроатлантичній колективній системі безпеки через членство в НАТО; недопущення неконтрольованої міграції на територію України; захист і збереження екологічно чистого довкілля та природно-ресурсної бази нації.

УВКР переконана, що скоординоване співробітництво і взаємна підтримка між блоками політичних партій “Наша Україна — Народна Самооборона” та “Блок Юлії Тимошенко” є запорукою перемоги на виборах.

УВКР вважає, що зв’язок українських зарубіжних організацій та громад з Україною, допомога їм з боку держави має проходити через Міністерство закордонних справ України та Українську Всесвітню Координаційну Раду.

УВКР, що стоїть на державницьких, патріотичних, національних, демократичних позиціях, закликає всіх, кому не байдужа доля України, об’єднатися у широкий національно-демократичний народний фронт захисту української державності задля побудови справді національної Української держави, яка забезпечить права титульної нації та вільний розвиток усіх національних меншин, розв’яже наявні національні, політичні, економічні й соціальні проблеми. Ми — за консолідацію на цих засадах різних блоків і політичних партій, усього суспільства, всіх громадян, які визнають домінуючу поступу своєї країни національну ідею й прагнуть її реалізувати.

Слава Україні!

Ухвалено на засіданні
Президії УВКР
8 серпня 2007 року

ПРАВДА ПРО НЕДОТОРКАННІСТЬ

Володимир ФЕРЕНЦ,
м. Івано-Франківськ

Українська політика особлива, складна для логічного пояснення. Нелогічним з позиції світового парламентаризму є порушення Конституції парламентом чи окремими депутатами. У нас це можливо навіть без виправлення, адже парламентська криза чомусь розв’язується не за логікою подолання її наслідків, а шляхом штучного створення ситуації саморозпуску. Парадоксальна політика має своє пояснення — якщо процес не підкоряється закономірностям, ним керують “у ручному режимі”. Все ховається за пеленою депутатської недоторканності, домовленостей лідерів і колективної відповідальності за прийняття рішень. Тепер модно говорити про депутатську недоторканність як перший крок до подолання корупції і спосіб відділення влади від бізнесу. Кажуть, після цього влада стане відповідальнішою і повернеться обличчям до простого українця. Теоретично ніби все так, але насправді без правди про депутатську недоторканність важко буде щось зрозуміти в українській політиці.

Не віриться, ніби депутатська недоторканність потрібна бізнесменам лише для того,

щоб ховатись від закону або зловживати своїм становищем для повернення затрат на вибори. Так могло бути ще в той час, коли деякі з поважних олігархів особливим чином збивали перший капітал. Тепер велике багатство дає силу впливати на владу і законотворчість, а недоторканність гарантує надійніше від депутатського мандата. Для повернення з лишком виборчих затрат теж не потрібна депутатська недоторканність. За бажання це можна зробити відкрито і демократично, проголосувавши за той чи інший документ під прикриттям колективної відповідальності парламенту. Таким чином звичні пояснення причин зняття депутатської недоторканності не дуже переконливі. Істина лежить набагато глибше.

Український національний бізнес, щоб провадити конкуренцію на світових ринках, не може обійтись без підтримки держави і тому йде в політику. В Україні діє ще й бізнес транснаціональний, який порядкує за законами глобалізації, — підкоряє собі наш національний ринок, тримає дешевою національну робочу силу, знищує національного виробника й унеможливлює появу національного інвестора та системи народного інвестуван-

ня. Транснаціональний капітал має зрозумілу політичну мету — неодмінно ослабити і нищити український національний чинник як потенційну загрозу власному інформаційно-економічному пануванню. Участь у виборній владі України такому бізнесові кінце потрібна не стільки для лобювання конкретних проектів, як для законодавчого закріплення стану одержання гарантованих надприбутків. Проблема України не в присутності великого бізнесу в політиці, а в його ставленні до українських національних інтересів. Національними інтересами в політиці можна нехтувати лише тоді, коли вплив транснаціонального агресивного бізнесу буде значним. Доводить це не потрібно — народ реагує інтуїтивно, масово виїжджаючи на заробітки в успішні держави. У політиці помітне негативне сприйняття українського національного фактора. Це зрозуміло, адже українське національне об’єктивно загрожує глобалізаційним амбіціям і колись-таки обмежить карколомні темпи збагачення, неможливі в будь-якій демократичній державі світу. Українською мовою не дуже хоче говорити великий бізнес та його депутат, незалежно від формальної ідеології. Не можуть

бути інакшими чужі телебачення, масові газети і попса. Чи говорив би хтось нісенітницю про переслідування російськомовних і другу державну мову, якби це не було архіважливим стратегічним бізнес-проектom? Масове порушення конституційного права корінного українського етносу на мовну, культурну та іншу самобутність відбувається лише тому, що цей процес підтримує чимало недоторканих депутатів. Так-от, зняття депутатської недоторканності — єдина можливість для українців змусити силою закону й Конституції нарешті припинити практику ігнорування державної мови багатьма нардепами та чиновниками і відлучення українського національного від впливу на політику, життя держави і суспільства. Зняття депутатської недоторканності з одночасною активізацією українського правозахисного руху, принциповою позицією громадських організацій і “Просвіти” започаткує процес звільнення парламенту від негативного зовнішнього впливу, скерує на орієнтацію лише на національні інтереси і утвердження української національної основи в політиці та державі. Це реальний шанс змусити виборну владу дбати про інтереси громадян.

ДЕНЬ ХРЕЩЕННЯ РУСІ: СВЯТО, ТРАУР І ПІАР

Дмитро ЩЕРБИНА

14 серпня православна Україна відзначає велике християнське свято — День Хрещення Русі. Вважають, що саме цього дня 988 року київський князь Володимир охрестив Русь.

З цієї нагоди на Співочому полі у Києві відбулись урочисті заходи. Мушу сказати, вони дуже розчарували, бо перетворились на піар чужої Російської церкви, що представлено в Україні такою структурою як УПЦ МП.

Як тільки відвідувач свята опинявся на алеї біля Співочого поля, відразу наштотувався на чималі кількість наметів, у яких російськомовні віруючі громади Свято-Покровського монастиря Голосіївська пустинь торгували церковним начинням та різноманітною літературою релігійного змісту. Зрозуміло, що жодної української книжки на прилавках я так і не побачив. Окрім того, на алеї в декількох точках компактно розташувались продавці аудіо- та відеопродукції. Уся вона була винятково російськомовною.

Під час заходів на Співочому полі глядачам демонстрували мультимедійний історичний фільм “Сказання про хрещення Русі”. Після виступу церковного хору мав слово і керівник УПЦ МП митрополит Володимир Сабодан та інше духовенство Російської церкви як з України, так і Росії.

Захід організовувався, як раніше повідомляли, позаполітичною організацією “День хрещення Русі”, яка діє з благословення Володимира Сабодана. Проте, як виявилось, акцію повністю перебрала на себе Російська церква. Про вищезгадану організацію вже й не згадувалось. Натомість ведучий, який промовляв лише іноземною мовою, оголосив, що захід здійснюється зусиллями Києво-Печерської лаври, Свято-Троїцького Іонівського монастиря та Свято-Покровського монастиря Голосіївська пустинь.

Тому не важко зрозуміти, що в заході українськими традиціями не пахло.

Участь у концерті такого націонал-патріотичного колективу як гурт “Кому вниз” у святкуванні Російської церкви унеможливилась. Натомість виступали грузинська співачка Ніно Катамадзе з гуртом “Інсайд”, російські гурти “Брати Карамазови” та “ДДТ” і лише один український народний ансамбль автентичної пісні “Древо”. Останні також співали разом з “Братами Карамазовими”. Представляючи їх, соліст цього гурту “переплутав” місце проживання гурту. “Вони з Полтавщини, — мовив він. — Звідти, де ми били шведів”. Дивно, що не додав “і відлученого від Церкви Мазепу”.

Глядачів, до речі, порівняно з фольклорним фестивалем “Країна мрій” зібралося не так уже й багато. Серед них переважали рокери, інші неформали та просто молодь, яка прийшла насамперед “відірватися” на концерті. Тому й довелося духовним особам спілкуватися з ними зрозумілим їм сленгом. “Єслі ви не крещоние, то ви серйозно папалі”, — мовилось у зверненні московського богослова диякона Андрія Кураєва. А його “український” колега Андрій Ткачов ледве не перетворився на типового ді-джея молодіжних дискотек.

Акція пройшла під гаслом “День хрещення Русі — перше свято Вітчизни”. Однак не всі його вважають святом. Так, українські рідновіри та рунівірці цього дня проводили тризну за жертвами насильницької християнізації, посилаючись на цитати з “Повісті минулих літ”. Нестор повідомляє про оплакування поверженого з капища Перуна “невірними людьми”. За його ж словами, Володимир, назвавши всім киянам охреститися в Почайні, нібито мовив: “Якщо не з’явиться хто завтра на річці — багатий, чи убогий, чи старець, чи раб то мені той противником буде”.

Протестний хід людей у вишиванках з Організації Об’єднання рідновірів України (керівник Галина Лозко) відбувся близько Співочого поля: з рідновірською символікою та антихристиянськими гаслами на транспарантах вони пройшлись по алеї у супроводі міліції. Тут же самотньо стояв і їхній намет, де рідновіри пропонували купити свою літературу. На відміну від християн, вона була майже повністю українськомовна. На щастя, серйозних конфліктів на релігійному ґрунті вдалося уникнути.

Як бачимо, суспільство цей день сприймає неоднозначно. Нема єдності й у середовищі самих християн. На святі було представлено лише Російську православну церкву, хоча День Хрещення Русі мав би об’єднати й зібрати разом православних християн різних церков, що діють в Україні.

Олександр ФЕДУР

Не випадково було обрано Дрезден, у якому зберігаються пам'ятки мистецтва світового значення і де конкретна соціально-культурна політика держави спрямована на відбудову, реставрацію численних архітектурних цінностей та їхню охорону, де презентація спонсорства держави, фінансово-ділових кіл знайшла яскраве втілення. На прикладі Дрездена можна відчувати, як держава піклується про оновлення архітектури міста, дбає про розвиток музейництва і віддає належне питанням реставрації історичних пам'яток, збереження національної спадщини. З кожним роком омолоджується історично-культурний центр міста з яскравими пам'ятками барокової архітектури часів короля-реформатора, фактично безкорисливого мецената Іоанна першого Саксонського. Зрозумійте і погодьтесь із фактом культурного німецького пострене-сансу: у короткі терміни в Дрездені підняли з руїн славетну Марієнкірхе, крок за кроком відновлюють музейні комплекси, реставрують площі, цілі квартали, оновлюють музейні зали. Скажімо, гордістю дрезденців стала відновлена зала “Зелене склепіння” (на кшталт київського музею коштовностей Національного історичного музею) — унікальна скарбниця саксонських королів, у якій зібрано раритети з золота, срібла, коштовного каміння, діамантів, кришталю, бурштину, слонової кістки, художнього скла... Популярність “Зеленого склепіння” серед туристів така величезна, що квитки на початок 2008 р. вже у травні було розпродано.

Дрезденський Цвінгер — колиска європейської культури. Він складається з мистецької галереї старих майстрів, музеїв фарфору, зброї, скульптури, мінералогії і геології, математично-фізичного салону. Генеральний директор дрезденських музеїв професор Мартін Рот став одним із організаторів серйозного міжнародного форуму, на якому роль першої скрипки відведено питанням збереження й ефективного функціонального використання культурної спадщини. Перед тим виїздив до Японії й Китаю налагоджувати контакти з багатьма ориєнтальними інституціями задля кооперації спільних зусиль у сфері культурних цінностей. Він накреслив низку мистецько-освітніх програм на лінії Дрезден—Пекін—Токіо.

Професор Рот і лорд Вейденфельд у світлі ідей конференції зініціювали на зорінках популярного мистецького журналу “Art” ґрунтовну розмову на тему “Музей — ніякого майбутнього без виховання”. На їхнє переконання, останнє десятиріччя окреслене інтенсифікацією ролі культури та мистецтва у світі загалом і кожній державі зокрема. Інше питання — про взаємини держави й культури, і якщо йдеться про Німеччину, то ці взаємини гармонійні. Через це мало політиків таку співпрацю в Німеччині означають як функцію відкритих дверей. Як правило, європейські, у т. ч. німецькі музеї фінансово потужні, що дозволяє їм здійснювати цікаві мистецькі проекти кардинально новаторського характеру, які передбачають залучення великої кількості зацікавлених сторін до успішного виконання культурно-мистецьких ініціатив. Подією 2007 р. стала Берлінська виставка, що презентувала творчість французьких імпресіоністів із Метрополітен-музею, могла бути реалізована за умови фінансової підтримки музейного проекту. І прибутки від подібних проектів відчутні, скажімо, прибуток від виставки МОМА — понад 3 млн євро.

На думку авторитетних знавців — Рота і Вейденфельда — ще не-

дооцінено потенціал розвитку культури в царині науки й освіти. Заторкуються в журналі “Art” питання взаємин мистецтва і релігії, а також туризму. Немало місця зайняли виважені розмови про культурні цінності. Відома активна позиція Німеччини в цій сфері, яка, зберігаючи національну ідентичність, сповнена турботи про німецькі культурні цінності, що зазнали насильної міграції в роки та після Другої світової війни. Професор Рот відіграє ключову роль у цій важливій ділянці культурної політики Німеччини. Але слід зазначити, що в Німеччині так само, як в інших

трьох років після мого переходу на іншу роботу культурну політику на ниві історико-культурних цінностей непристойно занижено владними структурами, насамперед Секретаріатом Президента України і Кабінетом Міністрів України. Реально повернення 2006 р. багатой спадщини славетного Олексі Грищенка з Нью-Йорка зініціював генеральний директор Національного художнього музею України Анатолій Мельник. А повернення 2007 року до Харкова високої мистецької ваги творів Леоніда Молодожанина (Лео Мола) зініціювала директор Харківського художнього музею

В основі дрезденського культурологічного дискурсу лежали гуманітарні зони відносин, які в низці європейських країн набули різних ракурсів розвитку, скажімо, традиційно-історичного, заполітизованого-теоретичного, реально-практичного, цілеспрямованого-перспективного. У світлі таких модифікацій культура має різні змістові наповнення. “Але все залежить від політичної ситуації в країні, від осіб, що формують її”, — теза відомого професора Лондонського університету, патріарха англійської науки Еріка Гобсбоуна. В основі цієї тези — думка про трагічні наслідки кому-

висловив побоювання, що американізація світової культури є досить небезпечною.

У таких самих масштабах можна твердити про небезпеку для української культури форс-мажорної актуалізації російської вульгарно-порнографічної, нав'язливо амбітної топ-культури, що за потурання законодавчих і виконавчих владних структур України завойовує простір через приватні теле- і радіоканали, шоу-бізнес і відверту порнографічну видавничу агресію.

Подібне побоювання висловив директор Стамбульського музею сучасного мистецтва Давид Еліот, за словами якого, наступ топ-культури у сфері телевізійних комунікацій є запрограмованою тотальною дистрибуцією. Така субкультура має виразну тенденцію до заниження критеріїв людських культурних цінностей. За розрахунками Еліота, телевізія забирає у людей час, двадцять п'ять відсотків якого становить політика, а решту — топ-культура, уподібнена до капіталізму ранньої формации. З Америки, наприклад, поширюється на весь світ поп-музика, що є інструментом глобалізації. Найвищі цінності в такому разі зберігають національна музика, мистецтво, які є промоторами руху культури, виступаючи виразниками національної ідентичності.

Лорд Джордж Вейденфельд поділив думку присутніх: ідеал культури має бути ідеалом держави. Поле культури є дією свободи, а діяння на полі культури дають кожному народові шанс для самоідентифікації. Отже, держава повинна сприяти процесові формування людини через культуру, тому що без її підтримки, а в кінцевому результаті без неї не може бути мови про гармонійні відносини в суспільстві, про повагу людини до людини, про розвиток держави на демократичних засадах.

На конференції порушували питання про відповідальність суспільства за долю культури, про мову як важливий елемент культури, про значення сучасного мистецтва, про галерейний рух, артпринок і сучасний менеджмент, про закономірний характер інтеграційних процесів розвитку культури й неминучі взаємозалежні цивілізаційно-культурні формування.

“Амаерус” сконсолідував європейську гуманітарну позицію про розвиток і збереження культури в сучасних умовах, торкнувся питання про роль і відповідальність освіти за те, якою мірою музеї зможуть відображати історичний розвиток суспільства і як державні фундації сприятимуть демократичним змінам. Прийнято ухвалу скликати наступну всесвітню конференцію в Москві 2008 р. для узгодження загальнолюдського досвіду в галузі мистецького виховання й освіти, розширення культурних взаємин між державами. Наприкінці, резюмуючи програмні виступи, професор Мартін Рот слушно поставив питання: яка межа нашої відповідальності? Тактовне й толерантне питання, хоча могло здатися, що воно звучить риторично за умов наростаючої хвилі топ-культури, що прагне до гегемонії. Однак віриться: люди вистоять, творитимуть далі культурні цінності й збережуть вартісні орієнтири культури як проекцію для збереження своєї національної суб'єктності.

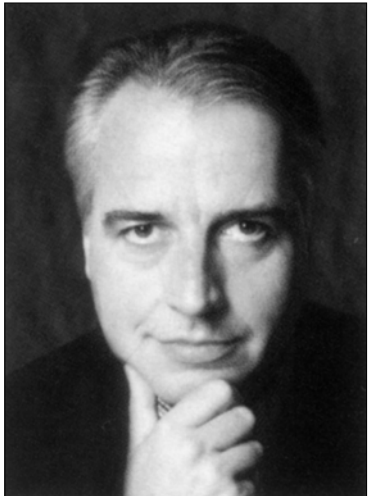
Потрібно частіше збиратися, гуртувати спільну думку, реалізувати волю й бажання. Дрезден у Німеччині практичними зверненнями в галузі культури дає приклад органічного поєднання державних та людських інтересів. І ми, на своїй землі, особливо ті, від кого залежить доля культури, повинні навчитися так працювати, аби врешті-решт наблизити державу до культури задля загальнонародної користі.

АМАЕРУС — АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ДИСКУРСУ

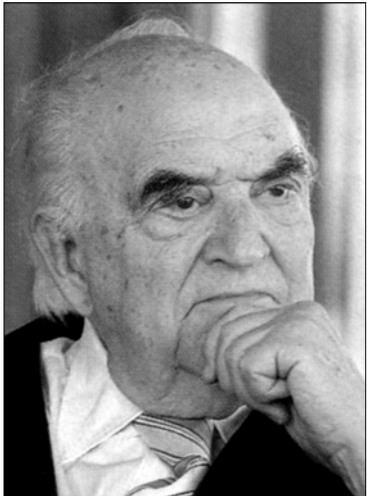
У Дрездені відбулася міжнародна конференція “Культурна спадщина та культурна ідентичність; континуація, напруження і відповіді”, в якій узяли участь знані вчені, музейники, діячі культури з країн Європи, Америки, Азії — загалом 52 учасники. Символом конференції став метафоричний логотип “Амаерус”, що знаменує вузлові питання культури, мистецтва, насамперед Америки, Європи, Росії.

“Амаерус” — це відкритий міжнародний

дискурс взаєморозуміння, толерантності й взаємоповаги, відвертий обмін досвідом у новітньому музейництві, галерейному русі, образотворчому мистецтві, кіно, телебаченні, театрі, музиці, тобто функціонально зорієнтований на практику в галузі культури. Організатори конференції — Державні музейні збірки Дрездена (директор — доктор Мартін Рот) та Лондонський інститут стратегічного діалогу (директор — лорд Джордж Вейденфельд).

Доктор Мартін Рот

Лорд Джордж Вейденфельд

країнах, що звільнилися від “соціалістичного раю”, активізується процес внутрішньої реституції, тобто культурні цінності повертаються колишнім власникам, у т. ч. єврейським родинам, що зазнали переслідувань від нацистів і комуністів. Позиція Рота амбівалентна: коли йдеться про внутрішню реституцію, то він як генеральний директор дрезденських музеїв, де є цілі колекції творів колишніх власників, воліє, аби з цією справою не поспішали. Натомість у проблемах зовнішньої реституції він виступає як активний речник своєї держави. У реституційній німецькій проблемі є свої казуси, наприклад, впливовий саксонській родині Веттінерів, а також іншим родинам держава повернула з музеїв Дрездена експропрійовані в їхніх предків мистецькі цінності, а вони поспішили збути їх на престижних аукціонах задля зиску. Таким чином, Дрезден втрачає національну спадщину.

Торкнемося й болючою для нашої держави культурної політики, де сфера культурних цінностей перетворилась у впливових політичних лідерів на гойдалку заполітизованої гри. Як багатолітній голова Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей, а згодом голова Держслужби з питань переміщення культурних цінностей через державний кордон України, можу ствердити: упродовж останніх

Валентина Мизгіна. Отже, повернення культурних цінностей в Україні займаються ентузіастами.

Країни, що постраждали від війни, серйозно займаються питаннями реституції культурних цінностей. Ініціативи у колі правових засад, аналітичні роздуми, переговорні процеси, практична реалізація прийнятих зобов'язань і намагаються вести реституційний діалог у річницю захисту національних інтересів — ці питання сьогодні набули міжнародної ваги. Реституційні комісії діють практично у всіх європейських державах.

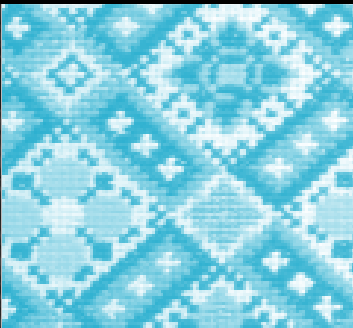
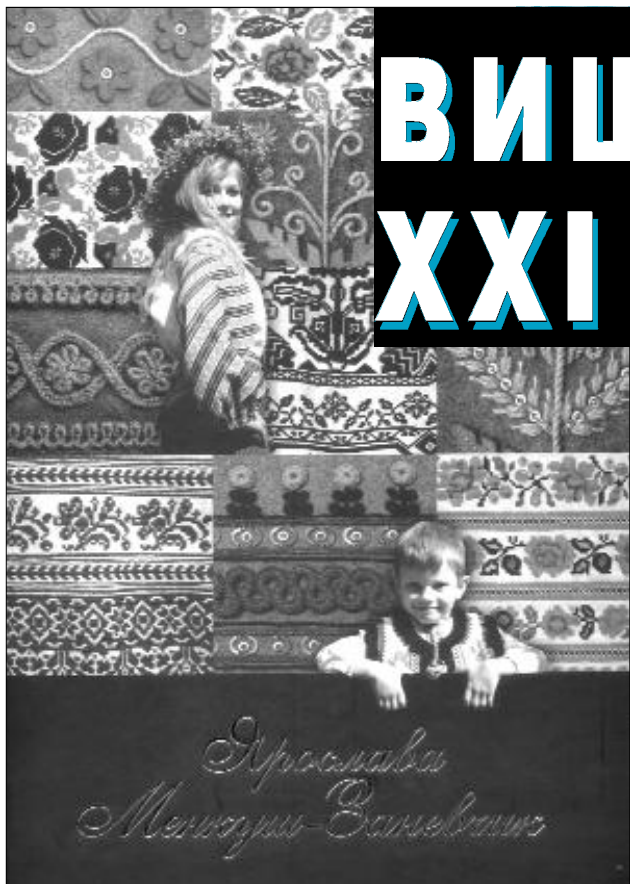
Проблему, поставлену на “Амаерусі”, було освітлено вагомими інтенціями традиційної культури і глобалізаційної експансії та аспектами взаємин релігії й політики, професійного мистецтва, мови, мистецької освіти, національної історії. До речі, згаданим аспектам сучасної культурної політики, якою серйозно займаються у світі, було відведено немало місця під час трьох сесійних засідань на конференції у Дрездені. Червоною ниткою в багатьох виступах звучали думки про значення культурної спадщини для кожної держави. Наприклад, в оцінці лондонського професора Р. Сеннета спадщина “виступає як головний куратор культурних цінностей і створює передумови для їхнього зберігання, відкриваючи для них простір задля забезпечення розвитку культури”.

ністичного й нацистського режимів, під час яких було понівечено права відкритості й довіри до людини, а приниження людської гідності доведено до краю.

Професор Кембріджського університету Тім Бленінг висвітлив на прикладі сучасної Німеччини питання про значення державних інституцій у самоствердженні суспільства та його культури в багатстві її розгалужень: “Розвиток культури, підтримка її, в т. ч. музейництва, освіти державою стали у Німеччині нормою й визначають стратегію гуманітарного руху. Німеччина вийшла на бажаний рівень олюднення демократичних відносин і дає ґрунт для соціальних звершень у галузі культури”. Директор міжнародного пошуку і взаємин музеїв Європи, представниця Бельгії Ізабель Бенуа, провівши для власних доказів паралель між Німеччиною і Францією, в якій “знання історії потрібне для культури”, наголосила на тому, що в більшості європейських країн розуміння історії є моральною необхідністю, що сприяє розвитку культури.

Телебачення, відео, кіно, шоу-бізнес, видавничі галузі, мережа Інтернет — це потік проблем, коли відкритість і прозорість культури нерідко вступають в опозицію до нав'язуваних субкультурними сурогатами насильницько-глобалізаційних стандартів. Тривожні інтонації наростали під час обговорення негативних явищ, викликаних глобальним наступом субкультури, насильницької індустрії топ-сексу, що породжує моральне зuboжіння і втрату культурної дієздатності покоління, призводить до занепаду загальнолюдських ціннісних моральних набутків. Агресивно нав'язуваний статус-кво ринкових субкультурних глобалізаційних стосунків набуває ознак спотвореного характеру, дестабілізуючи освітньо-виховні константи суспільства. Такі негативні явища породжені інтенсивними глобалізаційними рухами, спрямованими від наддержав, де ринкова конкурентність забезпечує наростання потоків псевдокультури до таких розмірів, що призводять до загального знецінення культурних цінностей і катастрофічного збіднення духовних запитів. Представник міністерства культури Китаю Чен Пінг

ВИШИВАЛЬНИЦЯ XXІ СТОЛІТТЯ

вального мистецтва як унікальної в світі духовно-мистецької скарбниці”, — пише Раїса Захарчук-Чугай.

1967 року Ярослава Менкуш вийшла заміж за Антона Заневчика. Чоловік у майбутньому теж самовіддано перейметься справою дружини, підтримує її в нелегку хвилину й незабаром стане її правою рукою, вірним помічником. Він теж опанує безліч технік вишивки й аплікації. А ще спроектує і змайструє пристрій, який значно полегшить процес виготовлення верхнього одягу. За допомогою цього пристрою можна витинати зубчасті візерунки для оздоблення свит. Їхня оселя перетвориться на творчу

лабораторію. А поки що Ярослава Менкуш-Заневчик знайомиться з оригінальною творчістю київської художниці Людмили Семикіної, і це підштовхує її до творчого самовизначення. Людмила Семикіна в той час була сміливицею, яка започаткувала пошиття сучасного верхнього одягу за традиційними народними мотивами — свит, кептарів тощо. Ярослава захоплюється, конструює власні моделі, формує авторський стиль одягу, в якому поєднано давні народні традиції й сучасні тенденції моди. І ось 1982 року вона наважу-

ється оприлюднити свої авторські свити, кабати, кептарі, безрукавки на персональній виставці “В сім’ї вольній, новій” у Національному музеї Тараса Шевченка у Києві. Відгуки були схвальні. Через два роки у львівському Музеї архітектури та народного побуту “Шевченківський гай” відбулась друга персональна виставка Ярослави Менкуш. Це вже була не “проба пера”, а професійна експозиція виробів — рушників, сорочок, суконь, свит, кептарів тощо, яку високо оцінили мистецтвознавці, народні майстри і просто поцінову-

вачі народного мистецтва. Скрізь говорили про оригінальні роботи майстрині на основі традиційної мистецької спадщини українського народу, дослідники зауважували, що Ярославі Заневчик вдалося “мову старожитностей перевести на мову сучасності”.

Після другої персональної виставки пані Ярославі надійшло багато замовлень. Модно і престижно було носити свити Ярослави Заневчик. А вона, незважаючи на славу й визнання, працювала над собою, вдосконалюючи майстерність. Брала участь у виставках по всьому світу, організовувала персональні виставки — в Києві, Львові, Донецьку, Бережанах, Дубні, Трускавці, Луцьку, — закликаючи не втрачати свого самобутнього мистецтва, традицій, цінностей, бо без них ми не знайдемо дороги в майбутнє...

1990 року в містах Канади та США було організовано 26 виставок одягу й вишивки пані Ярослави. А ще вона вела там навчальні курси з пошиття верхнього одягу й його вишивання. Серед учнів були не тільки українці! Вчилися вишивати люди різного віку, різних національностей!

Особливе тепло відчувається в сценічних костюмах, створених для доньки Галини. У маминих строях-оберегах Галина працювала солісткою Народного хору

виститий одяг, яким бабцяк пишаються. Стрижня зробила ко-ро багато для збере-раси української на-вишивки. Вона зби-рала у селах України поні-вечені залишки вишиваних сорочок, рушників, скатер-тин і реставрувала їх. Пані Ярослава врятувала від за-буття і знищення надзви-чайно цінні й рідкісні зразки народного одягу. Розшуку-вала в селах вишивальниць, переймала в них досвід, розпитувала, занотувала їхні пояснення до візерунків і технік. Вона захоплюва-лась цими сільськими жін-ками, працьовитими, муд-римми, талановитими, які, не маючи освіти, не знаючи мистецтвознавчих термінів, створювали вічні твори ви-сокого народного мистец-тва. Таких людей Ярослава Менкуш-Заневчик називає геніями людського духу.

Має багатющу колекцію вишиванок, які сама викрої-ла, пошила й вишила візе-рунками Київщини, Полтав-щини, Поділля, Покуття, Бойківщини, Гуцульщини. Серед так званих інтер’єр-них виробів (скатертин, на-волочок, серветок) особли-ве місце посідають вишиті рушники. Пані Ярослава зас-тосувала цікавий метод збе-реження візерунків, який по-лягав у перенесенні узорів із рушників на жіночі сорочки і навпаки. Інтуїція вишиваль-ниці видозмінює узор, за-кладає новітні символи й ко-ди. А вже ліхоліття XXI сто-ліття потребують нових по-тужних оберегів...

Добробок Ярослави Менкуш-Заневчик має не тільки естетичне значення. Він цінний для дослідників, нау-ковців, для всіх зацікавле-них у збереженні символів, духовних кодів українського народу. Те, що зуміла зібрати, зберегти, відродити ця одна-єдина жінка, варте робо-тити кількох науково-дослід-них інститутів. Своїми рушниками, вишиванками, кептарями майстриня вив-чає, фіксує і реконструює народний досвід. А крім то-го — дає народній традиції нове життя, несе далі мис-тецтво вишивки, своєрідно-го кодового письма народ-ного духу, мистецтво бути берегинею для своєї родини, роду, для України.

Творчий добробок Яро-слави Менкуш-Заневчик вартий не одного дослід-ження й поширення.

Доброго слова заслуго-вують також вміщені у цій книжці статті відомих мис-тецтвознавців Раїси Захар-чук-Чугай, Олени Цимба-люк та Романа Яціва, чудові фотографії Антона Занев-чика, Олега Іванусіва, Васи-ля Косіва, Віталія Зилия, ла-конічний екслібрис мистки-ні роботи Любові Процив.

У святкові шати книжку вбрав художник Василь Ко-сів. Він здійснив дизайн і верстку видання. Пречудо-вий альбом випустило ки-ївське видавництво “Зад-руга”.

Оляна РУТА

Нещодавно побачила світ фундаментальна книжка — ретроспектива поважного творчого доробку людини зі світовим ім’ям, відомої української народної майстрині, талановитої вишивальниці Ярослави Менкуш-Заневчик. Важко переоцінити значення цього видання в історії українського мистецтва. Адже в ньому зібрано те, чого ми могли б ніколи не побачити, що могло б не зберегтися...

Книгу-альбом поділено на сім тематичних розділів: рушники, свити, кептарі, пошивки, сорочки, суки, сервети. І останній розділ — ескізи, надзвичайно цікаві тим, що у них видно процес творчого пошуку художниці. Як бачите, діапазон творчої діяльності вишивальниці дуже широкий. За понад шістдесят років філігранної праці вона створила виме-режила дивовижний світ незліченних візерунків. Насичувала оберегами й різноманітні вироби для дому, для рідних та близьких, для виставок, музеїв, громадських заходів.

Доля цієї яскравої творчої особистості складалася драматично, навіть трагічно. Та й як могла інакше в ті часи скластися доля дитини з національно свідомою родиною! Народилась Ярослава 1923 року в селі Пустомити на Львівщині в селянській родині Катерини і Михайла Менкушів. Батько був активний громадський діяч, член “Просвіти”. Мати вчила доньку вишивати, співати, садити й вирощувати квіти, прикрашати хату, шанувати народні звичаї та український моральний кодекс. І змалку так тягло дівчину до творчості, до краси! Вдача Ярослави та її міцний дух гартувались у часи жорстоких випробувань, боротьби за волю України. Навчалась дівчина спершу в “Рідній школі” імені Бориса Грінченка, потім закінчила львівську спеці-

лізовану кравецьку школу “Труд” і здобула середню спеціальну освіту. На той час ця школа була єдина в Галичині, яка давала змогу українським дівчатам здобувати фах.

Досі майстриня не може видалити з пам’яті болючих картин: більшовицька окупація, переслідування, арешти, катування, заслання в Сибір... Довелось їй пережити й німецьку окупацію, знову арешти, переслідування, потім — голод.

У квітні 1944 року Ярослава вийшла заміж за члена ОУН Івана Білого. Усього кілька місяців потому — у вересні — її чоловіка вбивають більшовики. А ще трохи згодом, того самого року народилась їхня донька Галина. У ті страшні часи Ярославі доводилося постійно переховуватися, жити нелегально, тож коли дитині виповнилося три роки, мати змушена була віддати її на виховання своїй тітці. Сама ж пішла в підпілля. Так вона врятувала життя своїй доньці. Тільки через 11 років змогла відкритися власній дитині, що вона її мати...

1953 року, після смерті Сталіна, вийшовши з підпілля, Ярослава Менкуш знайшла роботу кравчині у Львівському будинку моделей, де згодом стала моделером. А 1965-го її заарештували разом із групою шістдесятників, засудили за “антирадянську пропаганду та агітацію” на два з половиною роки (згодом присяда скоротили до одного року) мордовських таборів. Відбувши покарання, Ярослава Михайлівна повертається до Львова, та їй відмовлено у прописці, у праві на працю. Переслідування тривають. Але вона не зневірилась. “Віра в Бога, рідну Україну, гідна по-диву працездатність, сила духу, розум серця, доброзичливість, почуття відповідальності допомагали в нелегкому житті Ярослави Менкуш, її самовідданій праці для збереження і розвитку українського виши-

придатна для живлення клітин мозку, але “глюк” (Gluck) по-німецькому означає “щастя”. А Дульцінею, яка приворожила одного бідолашного іспанського рицаря, можемо, переклавши її ім'я, називати Найсолодшою. Лінгвістичні корені страшенно цікаві, проте лікар мусить бачити насамперед чортополохи, що з цих коренів виростають.

Проблема ожиріння висвітлює тезу про ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПАЦІЄНТА перед собою і лікарем. Якщо не йдеться про несприятливу спадковість чи гормональні проблеми, надмірна вага є тягарем добровільним. “Раз живемо”, або “Що з'їв — те твоє,” або “Хорошего человека должно быть много”, або “Я не товстий, я приемный”, — це словесні прапори певної життєвої позиції, якщо хочете — життєвої філософії. Її не можна виправити через шлунок, вона в голові. Тому не призначаю спеціальних медикаментів “для схуднення”, хоча супутні ліки загальної дії можуть бути доречними. Я був щасливий, коли поважній пані (колишній відомій спортсменці) з класичною тріадою “ожиріння, діабет, остеохондроз” за кілька тижнів “посадив” підвищений цукор крові до норми. Проте вона відмовилася від моїх подальших рекомендацій, бо це, знаєте, одноманітно і довго... Лікар може стати на позицію “Хочеш? На!”. Є фармацевтичні засоби, які пригнічують апетит чи стимулюють згоряння поживних речовин, чи допомагають жирам транзитом проскочити від рота до унітазу. Їхня дія швидка — і скоро минуша. “Покупатель всегда прав”, проте це не значить, що завжди має рацію пацієнт. Лікар не повинен стояти за прилавком. Мені легко це говорити: не живу на заробітки від щоденної практики. Якщо мої колеги заробляють у п'ятеро менше, ніж шофер комерційної фірми, не дивуюся, що приторговують фармацевтичним сміттям, призначають **непотрібні** пацієнтові обстеження чи навіть роблять такі операції. **Здоров'я не можна купити, але можна продавати.** Якщо вам уже виповнилося сорок і перед дзеркалом (чи просто під настрій) починаєте думати про плінність часу, зробіть собі послугу: принаймні раз на тиждень зважуйтеся і міряйте кров'яний тиск. Якщо є відхилення від норми, не баріться йдіть до лікаря. Особливо коли вдень нервуєте і палите, ввечері їсте, а вночі хропите. Проза, пані та панове... але що вдієш?

Варто навчитися самому давати оцінку своїм кілограмам: що норма, а що — зайве? Для цього маємо певним способом порівняти масу тіла (вагу) з довжиною тіла (зростом). Лікарі та антропологи знають кілька способів (формул) для порівняння. ВООЗ визнала найкращим “індекс маси тіла” (ІМТ): вагу (кілограми) ділимо на зріст (у метрах), піднесений у квадрат. Гуманітаріїв прошу не лякатися — це дуже просто. Я маю вагу 65 кг і зріст 1,74 м (тобто 174 см). $1,74 \times 1,74 = 3,03$. $65 : 3,03 = 21,5$. Примітка до табл. 2 засвідчує, що це відповідає нормі. Сама ж табл. 2 віддзеркалює пов'язане з віком (до 50 років) зростання кількості жінок, які, набираючи вагу, ризикують здоров'ям і життям — а це лише початок того періоду, коли цей ризик особливо великий; відомо, що саме після 50-ти гормонально-метаболическі чинники завдають найбільшої шкоди. Якщо не за формою, то за сутністю переїдання/ожиріння є ознакою “капітуляції перед життям”, нерідко — елементами саморуйнівної (автоагресивної) поведінки, про яку так часто говорять психологи й психіатри нашого часу.

Михайло КУРИК, доктор фіз.-мат. наук, професор, Інститут фізики НАН України
Іван ЧЕКМАН, доктор мед. наук, професор, член-кор. НАН та АМН України, Національний медичний університет ім. О. Богомольця

“ЕНДОЕКОЛОГІЧНИЙ ДЕФОЛТ” КЛІТИН ОРГАНІЗМУ

Характерною ознакою останніх десятиліть є демографічна криза, феномен так званого “хреста України”, коли смертність невпинно зростає, а народжуваність — знижується. Особливо сумно, що смерть “молодшає”. Ефект депопуляції народу України, його вибухоподібний рух ще потребує свого детального вивчення. Якщо екологічна катастрофа не зупиниться, то населення України до 2050 року може зменшитися до 25—30 мільйонів.

Ми говоримо про екологію довкілля, про кризову ситуацію, зовнішні фактори якої впливають на здоров'я людини, перебіг хвороб та тривалість життя. Проте мало хто знає, що екологічна катастрофа назріває ще й усередині кожного з нас і називається вона ендоекологічною хворобою. Основні ознаки цього процесу: підвищується стомлюваність, людина з напругою виконує звичайну роботу, почувається розбитою, погано спить, легко дратується, часто простуджується тощо. Багато людей з будь-якої країни знайдуть у собі описані симптоми. Пов'язано це з тим, що з повітрям, водою і їжею в організм людини потрапляють десятки різних отруйних речовин. Для дітей ендоекологічне забруднення більш негативне, ніж для дорослих. Вміст ендотоксинів часто вимірюється мікродозами, проте дія однієї отрути підсилює дію іншої. Токсини виділяються кров'яними судинами і накопичуються в клітинах з'єднувальних тканин. Конкретні вияви ендоекологічно стимульованої хвороби переважно залежать від середовища проживання і характеру життєдіяльності людини.

Електромагнітний смог, нагромадження токсинів, бактерій, вірусів, пріонів, хімічних факторів (різноманітні втручання людини в генетичні механізми рослин і тварин, а зараз на черзі і сама людина) — все це стало причиною того, що власна санітарна служба організму, яка захищає і контролює зовнішнє середовище, опинилася на рівні декомпенсації процесів, що формувалися тисячі років. Кожне покоління, зміна поколінь нагромаджує в цьому зовнішньому екологічному бруді стомлюваність, яка істотно відрізняється від трудової втоми: це сліди стресів, імунodefіциту чи порушення гомеостазу.

В. П. Казначеев наводить наступні приклади конфліктів ендоекологічної стомлюваності. “Безпорогова” зовнішня екологія, коли зовнішні процеси, проникаючи всередину організму, концентрують до сотні і більше нових хімічних факторів. Кожен окремо, може, і не є токсином, проте разом вони створюють рівень безпорогової декомпенсації. Це змінює структуру нозології того чи іншого захворювання.

Встановлено клінічно, що з віком текучість внутрішньоклітинних і міжклітинних колоїдів плазми і крові інтенсивно змінюється. Зростає в'язкість, у результаті чого наростає старіння.

І ще одне. Встановлено, що в результаті термодинамічних змін, інформаційних взаємодій клітини дистанційно інформують одна одну через випромінювання, польові потоки. У клітинах різного віку наростає явище “генетичного дефолту”. Це феномен ендоекології, який стає найзагрозливішим у XXI столітті. Нагадаємо, що за 70 років життя організм людини виробляє і засвоює близько 7 тонн клітин крові, а вся клітинна маса генеративної системи складає понад 20 тонн. Клітини тканин, органів, особливо мозку, генеративного резерву опинилися в екологічно неадекватному середовищі, що викликає патології.

В. П. Казначеев вказує, що мінімальна доза не лише радіації, хімічних речовин, а зокрема вплив фізичних полів може викликати в клітині збуджуючий ефект і агресивність.

Усе це, на нашу думку, однозначно свідчить, що ендоекологічні епідемії можуть мати найрізноманітніші внутрішні механізми.

Фото О. Литвиненка

ЯК І НАВІЩО ВЖИВАТИ ВІТАМІН С

Це ілюструється тим, що на початку XX століття в перебігу людських хвороб гострі процеси складали 70 відсотків, хронічні — 30. Нині це співвідношення змінилось навпаки: гострі — 30, а хронічні — 70 відсотків. Унаслідок екологічного дисбалансу земної кулі швидкими темпами відбувається формування не ноосфери, а неоросфери.

Отже, настає час ендоекологічної катастрофи, наростаючої глобальної епідемії, яка є спільною для всіх цивілізацій, не дивлячись на різні історичні, економічні рівні їхнього розвитку: реалізується припущення В. І. Вернадського про автотрофність людства.

ЕНДОЕКОЛОГІЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ПОРУШЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

За останні десятиліття з'явилася значна кількість публікацій, що зазначають порушення стану здоров'я дітей внаслідок забруднення довкілля. Кількість екологічно зумовлених захворювань дітей настільки велика, що стало загальноновизнаним: дитячий організм є найбільш чутливим індикатором. Це пояснюється низкою причин, зокрема ксенобіотики навколишнього середовища впливають на організм дитини ще в період вагітності і під час перинатального і неонатального періоду її розвитку. Крім цього, організм дитини, принаймні до 7—8 років, ще не має надійних ферментативних систем дезінтоксикації, не має тягаря хронічних хвороб, серйозних травм, шкідливих звичок, безпосереднього впливу шкідливості виробничих чи вікових змін. Таким чином, відносно здоровий організм дитини в “чистому вигляді” дозволяє виокремити зі складного комплексу діючих факторів патогенетичну складову, що, в свою чергу, пов'язана з ростом вмісту в навколишньому середовищі токсинів.

Через цю специфічну залежність стану здоров'я дитини від довкілля сьогодні виділяють окремо “дитячу екологію”, або екологію дитинства чи навіть екологічну педіатрію.

Нині, за узагальненими даними, зробленими Ю. Е. Вельтищевим, характерний вплив екології довкілля на дитину виявляється у зростанні частоти вроджених пороків розвитку, нервово-психічних розладів, у прогресивному збільшенні хронічних захворювань, скажімо, таких “старих” інфекцій, як туберкульоз.

А ще виокремлено низку екологічно спровокованих синдромів і хвороб: синдром екологіч-

ної дезадаптації, синдром хімічної гіперчутливості, синдром екзогенної інтоксикації.

Цілоком закономірно, що зростання екологічно залежних захворювань серед дітей здебільшого фіксують у великих промислово забруднених регіонах і містах.

Ці та інші обставини загострюють проблему постійної ендоекологічної детоксикації дитячого організму, відновлення його захисних сил.

ОСОБЛИВОСТІ ЕНДОЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДИТЯЧОГО ОРГАНІЗМУ

Сьогодні будь-які профілактичні, оздоровчі заходи повинні проводитися з особливо ретельним вивченням саме імунного статусу та обміну речовин дитини. Насамперед знання особливостей імунної системи організму дитини обов'язкові під час вакцинації.

Виходячи з реальної картини екологічної залежності здоров'я дітей, перш ніж проводити масову вакцинацію у дитячих дошкільних закладах, школах, необхідно привести до норми захисні сили організму дитини природними детоксикантами, а їх досить багато.

Серйозність проблеми вітамінізації дитячого організму можна зрозуміти на прикладі вживання добре відомого ще з дитинства вітаміну С (аскорбінової кислоти) і контролю його вживання протягом доби.

Кілька десятиліть тому весь західний світ охопив вітамінний бум. Основними організаторами реклами були численні фармацевтичні компанії, які постійно насичували ринок своїми найновішими розробками з метою компенсації нестачі в людському організмі “життєво важливих поживних речовин”. Велику роль у долі вітаміну С відіграв видатний американський хімік, лауреат Нобелівської премії Лайнус Полінг, який власним прикладом агітував активно насичувати організм наддо-

зами вітаміну С: учений багато років щоденно вживав 15 тис. мг “чудодійного вітаміну” і прожив 93 роки, чим особливо надихав своїх довірливих співвітчизників та інших мешканців цивілізованого світу.

Таким чином, в очах великої кількості пересічних громадян, у тому числі спеціалістів у галузі здорового харчування, вітамін С — панацея від усіх хвороб. Вітаміном С намагаються лікувати й гострі респіраторні вірусні захворювання, серцево-судинну систему, старечий склероз і навіть різні види раку.

Безумовно, що така С-вітамінізація має певні підстави, оскільки вітамін С регулює окисно-відновні процеси в організмі, є важливим реагентом, що стимулює утворення колагену, білка, який відповідає за ріст з'єднувальних тканин.

При інфекційних захворюваннях значно збільшується потреба організму у вітаміні С. У таких випадках доцільне нетривале (не більше 5—7 днів) призначення аскорбінової кислоти до 2—5 г на добу для дорослих. Дітям навіть у таких випадках підвищувати добову дозу вітаміну С не рекомендують.

1996 року американець Марк Левін зробив важливий висновок, що організм людини не в змозі засвоювати понад 100 мг вітаміну С щоденно. Коли концентрація вітаміну С досягає граничного порога 200 мг в крові, вона знижується, оскільки організм енергійно позбувається надлишку.

Надмірне і тривале вживання вітаміну С часто може викликати діарею. Людям, які страждають на цироз печінки та ниркові захворювання, рекомендують ощадливі дози.

У деякого аскорбінова кислота може викликати алергічні реакції, а під час тривалого використання великих доз (понад 1 г) можливе пригнічення функції інсулярного апарату підшлункової залози і стимулююча дія на утворення кортикостероїдних гормонів, що впливає на функцію нирок. Великі дози вітаміну С негативно впливають на осіб, схильних до тромбозів, хворих на цукровий діабет.

Оптимальною нормою вітаміну С вважають дозу 50—100 мг на день для дорослих і 25—50 мг для дітей, причому лише у весняно-зимовий період. З лікувальною метою норма вживання вітаміну С сягає 200—300 мг, під час вагітності курс складає 300 мг на день упродовж 10—15 днів. А потім необхідно робити перерви.